

Blade

til

Fattigkommissionerne

ved

Gilert Sundt.

I.

Udgivet efter offentlig Foranstaltning.

Christiania.

Forlagt af J. Chr. Abelfted.

1867.

1. Forord. Anledningen og Hensigten.

1. Der skal netop udsendes Forskrift eller saakaldet Schema til Indhentning af de sædvanlige Aars-Opgaver fra Fattigkommissionerne i By og Bygd, om de Fattiges Antal, om Fattigudgifternes Størrelse o. s. v. Samme Schema er hidtil udgaaet fra Indre-Departementets Tabel-Kontor; denne Gang og fra nu af udgaar det fra Kirke-Departementets ny oprettede Fattig-Kontor, og derhos har jeg faaet det Hverv at bistaa med at bearbejde de indkommende Opgaver til en Fattig-Statistik og overhoved at søge at faa istand en Oversigt eller hellere en Række af aarlige Oversigter over, hvordan det gaar og staar med Fattigvæsenet og dermed sammenhængende Ting. Men derfor har jeg ubbedet mig, at maatte ledsage hint Schema med nogle Ord til Fattigkommissionerne, som jeg altsaa herefter kommer til at staa i et vist Forhold til.

2. Det er i disse første Dage af 1867 ikke mindre end 20 Aar, siden jeg kom ind paa dette Arbejde med Ting, som angaa Fattigvæsenet — det var en Søndag Eftermiddag kort efter Nytaar 1847, da jeg traf til for første Gang at se og tale med en Person af Fante-folket*). Siden den Dag har jeg vedholdende, ja siden 1850, fra hvilken Tid jeg dertil har erholdt Understøttelse af det Offentlige, har jeg uafbrudt og udelukkende arbejdet med dette Forsøg: at gjøre ikke alene

*) Dette Træk, som har havt saa meget at betyde for mig, har jeg omtalt i „Beretning om Fante- eller Landstryger-folket“, 1850, S. 85.

Fantefolkets lille Hob, men overhoved hvad jeg har kaldt de lavere Folkeklasser, Fattigfolk, Arbeidsfolk o. s. v. til Gjenstand for særskilt Studium.

Mit Forsøg har ikke blot gaaet ud paa dette Ligeffremme: at undersøge, hvordan Tilstanden nu for Tiden er blandt de lavere Klasser (Sædeligheds-Tilstanden, Dannelsen, Arbeidsomheden, Formuesforfatningen m. m.), — men det har tillige sigtet til dette mere Kunstige: at faa det nævnte Studium paa en eller anden Maade ophøiet til et eget Fag eller dog bragt i saadan Stand, at det skulde betragtes som en Selvfølge, at det burde fortsættes Mand efter Mand, Slægt efter Slægt. Uden det sværede det mig for, som at Forsøget maatte kaldes forfeilet og Arbeidet spildt*).

3. Derfor foreslog jeg i 1864, at mit Arbeide, som hidtil havde været aldeles frit, ikke forbundet med noget Slags Embeds-Pligter eller praktiske Gjøremaal, og som derfor det Offentlige uden aabenbar Ulempe kunde unddrage sin Understøttelse naarsomhelst, — at dette Arbeide, siger jeg, skulde forbindes med et offentligt Værk, som var sat i Gang før, og som for hver Dag synes at blive vigtigere og vigtigere, saa Statsstyrelsen rimeligvis i al Fremtid vil holde det gaaende, nemlig den i de første Linier omtalte Fattig-Statistik. At bearbejde denne Statistik efter de fra Fattigvæsnets Bestyrelser indhenteede Opgaver, det skulde fra nu af danne det Midtpunkt, som mit tidligere Studium skulde dreie sig om. Det fremdeles fortsatte Arbeide med at udforske de lavere Klassers Kaar og Sæder skulde fra nu af særlig sigte til Fattigvæsnets Larv, og Hensigten med Fattigstatistikken skulde igjen være den, at finde Raad for de fattigere Klasser i Almindelighed, ikke blot øieblikkelig Hjælp af Fattigkasserne for dem, som allerede ere sunkne i Armod, men endnu mere Dpreisning til Selvhjælp for den større Mængde af Familier eller enkelte Personer, som befinde sig i en saadan farlig

*) Se om Planen til mit Studium i Slutningskapitlet af den i Anm. strax foran nævnte Bog, f. Ex. Side 357 øverst.

Stilling, at det hver Stund kan frygtes, at et Feiltrin eller et Stød vil bringe dem til Fald*).

4. Forslaget fandt Indgang, mit Onske blev opfyldt. Sagen er allerede ordnet, og det er til Følge deraf, at jeg har den Ære med nærværende Linier at henvende mig til Fattigkommissionerne i Fattigstatistikens Grunde.

Jeg kan sige, at hine tyve Aars Arbeide har været Forberedelsen til det nye, jeg begynder paa nu.

Og som saadan Forberedelse regner jeg blandt Andet dette, at formedelst en Række af Skrifter, som jeg har faaet udgivet og sendt snart til Fattigkommissionerne selv, snart til saadanne Klasser af Embeds- og Bestillingsmænd, som staa Fattigvæsnet nær, er jeg bleven kjendt af dem, jeg fra nu af noget mere nmiddelbart skal arbeide sammen med.

5. Hvorledes jeg tænker og ønsker mig dette Samarbeide, det skal jeg forklare ved at sige saa: Naar herefter det kgl. Departement sender ud de sædvanlige aarlige Schemaer om visse Tal-Dpgaver, som skal meddeles angaaende Fattigvæsnet, saa kommer jeg ved Siden af med en personlig Henvendelse. Jeg beder om, at Fattigkommissionerne, idet de pligtmæssig efterkomme Paalægget og udfylde Schemaerne, tillige ville venligen komme ihu, at hvad de have at meddele om Fattigvæsnet, det vil blive modtaget af En, som længe med Liv og Sjæl har sysslet med beslægtede Ting, som fremdeles agter at lægge sin Evne og Formue i dette bestemte Arbeide, og som vil føle sig styrket og opmuntret ved hvert Tegn paa, at man er villig til at arbeide sammen med ham.

Og et saadant Tegn vil dette være, at man i sine Indberetninger ikke netop indskrænker sig til de Dpgaver, som Departementet forlanger, men at man tilføjer frie yderligere Meddelelser med Dplysninger og Raad og Vink om Ting, som enten jeg kan have fremsat Spørgsmaal om (allerede i

*) Mit Forslag herom, i en Forestilling til Kirkedepartementet af 24de Febr. 1864, er trykt i Folkevennen for samme Aar, Side 202 flg.

nærværende Hefte vil man finde Exempler derpaa), eller som Fattigkommissioner kunne ville henlede min Opmærksomhed paa.

Jeg er bemyndiget til at sige, at hvad Indsendelsen af deslige frie Meddelelser angaar, da kunne de sendes sammen med de af Departementet forlangte Opgaver. Dog bør disse sidste under ingen Omstændigheder opholdes eller forsinkes, og om hine Meddelelser ikke ere færdige samtidig med disse, kunne de sendes siden og det som portofri Sag.

6. Til en ordentlig Fattig-Statistik kræves først og fremst en fuldstændig Række af de Talopgaver, som Departementet forlanger; de maa nødvendigvis meddeles fra hvert eneste Distrikt, uden Undtagelse. Men de yderligere Meddelelser, jeg taler om her, behøve ikke netop at have denne Fuldstændighedens Egenskab; ved dem gjælder det mere at faa Sagerne stillede i den rette Belysning, derved at der anstilles almindelige Betragtninger over Forholdene, at Kjendsgjerninger fremdrages, som ellers have undgaaet Opmærksomheden o. s. v., og saadanne Fremstillinger gaar det ikke an at kræve fra hver Fattigkommission; men de kunne ønskes og bedes om fra de Steder, hvor man paa Grund af Forholdene monne have skjænket nu denne, nu hin Sag en større Opmærksomhed.

7. Alt, hvad man meddeler mig af dette Slags, agter jeg at nytte sammen med de indhenteede Tal-Opgaver (og tillige sammen med de Dplysninger, jeg kan faa indhentet ved personlige Undersøgelser paa Reiser o. s. v.), og min Plan er, at hvad jeg faar ind for Aaret, det vil jeg igjen søge at faa udgivet for Aaret*), i Fremstillinger, som skulde

*) Her, ved Tanken om den Del af min Plan, at Udbyttet af disse statistiske Arbejder skulde udgives aarlig, faar jeg gribe Anledning til at tilføje denne Bemærkning:

Jeg nævnte ovenfor et Tegn paa venlig Deltagelse for mit Forehavende. Et andet Tegn vil være dette, at man ikke udsætter for længe med at indsende de fremfor alt vigtige forestkrevne Tal-Opgaver.

Sidtil har et Sammendrag af Aarsopgaverne været offentliggjort hvert femte Aar (og det i de Beretninger om Rigets hele Økonomiske

blive at trykke og sende til alle Fattigkommissioner. Paa den Maade vilde der gaa som en Brevvejel frem og tilbage, og Meningen er, at vi ikke alene skulde faa vide, hvordan det hvert Aar staar sig med Fattigvæsnet, men at vi tillige baade med Hensyn til den egentlige Fattigpleie og med Hensyn til Forholdene blandt de fattigere Klasser skulde faa indsamlet den hele Sum af Erfaring og Indsigt, som Landet eier. Hift og her gjør man denne eller hin Sagttagelse, eller man forsøger med en ny Maade under Fattigforsørgelsen, eller man sætter et eller andet Foretagende i Gang for at forebygge Forarmelse; men Saadant skulde alle Fattigkommissioner jevnlig faa høre om. Det er i Virkeligheden et fælles Arbeide, som paaligger de Hundreder af Fattigkommissioner i vort Land; Arbeidet er fordelt paa flere Hænder, men Nøden, som skal afhjælpes, Forarmelsen, som skal forebygges, er fælles for hele Landet, efter den Regel, at naar et Lem lider, saa lider det ganske Legeme, og de forskjellige Kommuner's Fattigbestyrelse skulde ret aabne sine Dine for dette Fællesskab og øve sig i at arbeide Haand i Haand.

8. Den nye Fattig-Lov, af 1863, stiller sig væsentlig fra den gamle, af 1845, med dens Hensigt at faa standset Fattigvæsnet's Vært. Til samme nye Lov vilde en saadan omfattende Bearbejdelse af Fattigstatistikken passe godt, som

Tilstand, som Indre-Departementet har udgivet, og som vist kun er kommet fra Fattigkommissioner for Døe). Men i dette Døeblik er der mange Fattigkommissioner, som staa til Rest med sine Opgaver for baade 1865 og 1864, saa der ikke have's Oversigt over Tilstanden længer end til 1863. Nu udgaar den Forskrift (det Schema), som skal udfyldes for 1866, og jeg siger, at om jeg ikke skulde kunne skrive den paatænkte Beretning for samme Aar før i 1869 eller 1870, saa vilde nok Lyften lægge sig. Gaar det efter mit Sind, saa skal Beretningen for 1866 være færdig og i Fattigkommissionernes Haand, førend de udfylde Schemaet for 1867.

Denne Gang kommer ellers Schemaet sent ud. Men Aarsagen dertil er, at den omtalte nye Ordning med Hensyn til disse Ting først er kommen istand nu.

havde til Hensigt ikke blot at skaffe Oversigter over de aarlige Forandringer i selve Fattigvæsenet, men tillige at meddele opmuntrende Exempler og udbrede veiledende Oplysninger med Hensyn til den Opgave, at faa Forarmelse forebygget og om mulig den nuværende Fattigbyrde formindsket. Den Opgave er saa stor, at ingen enkelt Lov forslaar, ingen enkelt Plan er omfattende nok, ingen enkelt Mand tiltror sig at finde det Ord eller Raad, som skulde løse de mange Knuder. Men i Summen af alle Fattigkommissioners og Fattigvenners aarlige Erfaringer og gjentagne Forsøg og atter og atter fornyede Bestræbelser — deri turde ligge Raad for Uraad, og denne Sum gjælder det at faa samlet og fremstillet, til Opmuntring og Veiledning for En og Hver.

9. Fordi Opgaven er saa mangesidig og stor, tillader jeg mig at yttre det Ønske, at disse Blade til Fattigkommissionerne maa betragtes som skrevne ikke alene til disse selv, men ogsaa til Embedsmænd, som have med Fattigvæsenet at gjøre, og ligesaa til Bestyrelser for allehaande hidhørende Foretagender, saasom Arbejdsanstalter, Foreninger for privat Fattigpleie o. s. v. Fra dem alle vilde jeg modtage Meddelelser som de her omhandlede med samme Tak, og navnlig griber jeg Leiligheden til at yttre det Haab, at det med Tiden skal komme i den Tour, at der til Fattigstatistikken sendes regelmæssige Tal-Opgaver fra alle private Foreninger for Fattigpleie. Dels have nemlig saadanne Foreninger Leilighed til at gjøre Erfaringer i Retninger, hvor Fattigkommissionerne ikke saa meget komme til at rette sin Opmærksomhed, dels stemmer det saa vel med den ovenfor berørte Stræben til Forebyggelse af Armod, at man planmæssig og med forenede Kræfter lægger an paa i visse Stykker at afløse den offentlige og tvungne Fattigforsørgelse og ombytte den med fri og privat, hvorfor de Exempler af det Slags, som allerede haves, bør blive almindelig bekendte, at de kunne vække Lyst til Efterligning.

10. Med disse Bemærkninger har jeg antydnet en Udviikling eller Udvidelse af Fattigstatistikken paa den Maade,

at den skulde omfatte ikke alene Talopgaver som sædvanligt, men tillige kjendte Mænds Erfaringer og Meninger og Skjøn angaaende Forholde, hvor Tælling ikke vel kan finde Sted. Men hentyde maa jeg dog ogsaa til en Udvikling, som kan finde Sted paa en anden Maade, nemlig ved omstændeligere Tællinger, end man hidtil har været vant til. Nu have vi f. Ex. Opgave over noget mere end 70,000 Fattige, som nyde offentlig Understøttelse, men vi vide næsten ikke mere om deres Personer end dette, at de ere saa mange i Tallet; her er meget, som vi kunde ønske at vide, og som omstændeligere Tællinger kunde have sagt os; jeg tænker saaledes paa, hvor mange Børn der er blandt hine 70,000, og hvor mange af de samme Børn der opfores og opdrages hjemme hos Forældrene, hvor mange derimod hos Pleieforældre, som Fattigvæsenet har skaffet dem. Fremdeles, naar der Ar om andet er saa nogenlunde det samme Antal Fattige, som sagt noget over 70,000, saa kan man vide, at der maa være Ar om andet saa temmelig jævnt den samme Afgang formedelst Dødsfald, og den samme Tilgang formedelst nye Forarmelses-Tilfælde; men denne Afgang og Tilgang har man ikke Tal paa, og endnu mindre veed man, hvor mange af de nye Tilfælde der er bevirket f. Ex. formedelst Forsørgeres Død, hvor mange formedelst Sygdom, hvor mange formedelst disse i dobbelt Henseende beklagelige Ulykker, at gifte Mænd rømme fra Kone og Børn, at Familieforsørgerne gjøre sig skyldige i Forbrydelser og komme i Straf, at ugifte Kvinder saa Børn at forsørge o. s. v. Om vi den Dag idag havde haft en fem eller ti Aargange af saadanne omstændelige Tællinger fra alle Landets Egne, saa skulde vi have ganske anden Rede paa Fattigvæsenet end vi have nu. Og hvor langt vi i denne Henseende skulde naa frem om fem eller ti Ar fra nu af, det vil bero ikke alene paa, om man kan finde ud, hvordan Tællingerne hensigtsmæssig kunne indrettes, men ogsaa paa, om man tør forelægge Bedkommende en forbedret Tællings-Plan, eller med andre Ord, om man kan forstaa, at der er Villighed hos Fattigkommissionerne

til at overtage den Forøgelse i Arbeide, som vil følge dermed*).

11. Vist er det ialfald, at nu lyder der Suf og Klage Landet rundt over de store Fattigbyrder, og Mange gaa med den Bekymring, at vi have mellem os et Fattigonde, som voger og voger og truer med at flomme ud over alle Bredder. Enhver ser, at her maa Arbeide til for at beseire dette Onde, og mindst skulde man kvie sig for den Del af Arbeidet, som gaar ud paa at faa rigtig Rede paa Sagen, og som dog i Grunden er en saa yderlig ringe Brøkdel af det hele eller næsten ikke fortjener at nævnes ved Siden af Møien og Beføstningen forøvrigt. Hvad er f. Ex. ikke det for en stor Sag, at de Tusinder af Mænd, som danne Fattigkommissionernes Medlemmer, maa drage de lange Veie fra sit Hjem til Fattigkommissionernes Møder og sidde der hele Dage og mange Gange for Naret? Ved Siden deraf vilde det være en liden Ting, om Sekretæren eller Protokolføreren fra først af indrettede alle sine Optegnelser paa en hensigtsmæssig Maade og saa ved Udgangen af hvert Aar indsendte

*) Det være mig tilladt at anstueliggjøre en stor Sag ved Exempel fra en mindre. For nogle Aar siden gjorde jeg opmærksom paa den for vore nordlige Ryst-Egne eiendommelige, men hidtil saa lidet belyste Lands-Ulykke, at der indtræffer saa overhaands mange Forlis paa Havet. Dette gav Anledning til, at jeg fra Præsterne i Tromsø Stift fik sendende udførlige Beretninger om hvert enkelt Forlis, med Forklaring om Maaden, Anledningen, Aarsagen o. s. v., og for nogle faa Uger siden har jeg faaet udgivet min femte Aarsberetning derom. Jeg tror, at selv Egnens egne sagkyndige Mænd skulle indrømme, at der med dette Arbeide er bredt noget Lys over den alvorlige Sags Dunkelheder. Der har f. Ex. viist sig en paa-faldende Regelmæssighed i det hele Forhold, saa man ser, at hver Omstændighed, om hvilken det var tænkeligt, at den kanske kunde føre til Forlis, ogsaa virkelig har gjort det, i større og mindre Grad efter Omstændighedens egen Bestaenhed. Men en lignende Regelmæssighed som ved disse Forlis eller Ulykkes-Tilfælde kan man være vis paa ogsaa finde Sted ved hvad jeg har kaldt de aarlige Forarmelses-Tilfælde. Her er ogsaa visse jevnt virkende Aarsager, og dem skulde man lære at kjende.

til Fattig-Statistikken et nogenlunde omstændeligt Uddrag deraf.

12. Ja, Sagen er stor og betydningsfuld i alle Retninger. Fattige skulle vi altid have blandt os (Matth. 26, 11), og det er en Guds Orden, som vi ikke maa og ikke ville klage over. Men formedelst syndige Udskielser af alle Slags kan Fattigdommen tage Overhaand, og altid maa der tillige vaages over, at Egentjærligheden og Selvgodheden ikke skal fortrænge den milde Stemning, som skulde herske mod de Nødlidende og det selv der, hvor Nøden maa siges at være selvforskyldt. Og hvad enten der sees hen til Pengesummerne, som for Tiden kræves, eller til de aandelige Interesser, der handles om, de Hjertets og Samvittighedens Spørgsmaal, som komme fore, de Rivninger i Borgerksamfundet, som kunne fremkaldes, saa tør det nok siges, at Fattigvæsnets er et af vore ømmeste Samfundsanliggender og ret en Belfærdssag for Land og Folk, vel værd baade forbigaaende private Forsøg og vedvarende offentlige Bestræbelser.

Men det kan komme saa meget an paa Begyndelsen, og med disse Linier er nu en Begyndelse gjort. Den være da gjort i Guds Navn, og ærbødig være den anbefalet til de Bedkommendes velvillige Deltagelse og til Alles overbærende Bedømmelse!

2. Om Fattigvæsnets Vært.

1. Ved at reise i Landet og samtale med Fattigkommissærer og andre Mænd, som staa Fattigvæsnets nær, har jeg faaet et stærkt, ja et voldsomt Indtryk af, at vi have med et vordende Fattigonde at gjøre. Man synes at finde, baade at Pengeudgifterne vore i langt større Mon end Skatteydernes Evne, og — hvad der endnu er det Betæneligste — at Nøden til denne Vært stikker i den flette Aand hos de fattigere Klasser, saa Mange lægge sig paa Fattigvæsnets uden Skam og Sky, og altsaa Antallet af dem, som forsørges, vorer utilbørligt.

Men om denne vigtige og i Sandhed foruroligende Sag skulde vi nu tillige høre Statistikkens upartiske Bidnesbyrd eller de rolige og befindige Regnskabers og Tællingers Dplysninger.

2. I nedenstaaende Tabel meddeler jeg et Dpgjør over Fattigkassernes Indtægter for hele Riget, hvortil jeg føjer en Tal-Række, som viser Forandringen fra Aar til Aar, samt endelig Tallene for Folkemængden. — Man vil forstaa, at da Fattigkommissionerne jo kun skaffe sig Indtægter for at dække sine Udgifter, saa maa disse sidste have været omtrent lige saa store hvert Aar, hvorfor jeg i det Følgende kan tale, som om det var Udgifterne, denne Tabel gav os Dplysning om.

Aar.	Fattigkassernes Indtægter.	øget (+), mindet (-).	Folkemængde.
1850	573,743 Spd.		omtr. 1,400,000
1851	565,020 —	÷ 8723	
1852	591,476 —	+ 26456	
1853	619,025 —	27549	
1854	660,503 —	41478	
1855	682,512 —	22009	1,490,047
1856	721,423 —	38911	
1857	767,286 —	45863	
1858	780,058 —	12772	
1859	812,745 —	32687	
1860	844,319 —	31574	
1861	943,390 —	99071	
1862	965,557 —	22167	
1863	998,791 —	33234	omtr. 1,660,000

I 1864, da disse Tal vare kjendte saa langt som til 1860, gjættede jeg paa, at i 1863 var kassens Udgifter ved vort hele Fattigvæsen (dertil medregnet en 100,000 Spd. udenfor de egentlige Fattigkasser, nemlig visse Ydelser af Statskassen og af Amtskommunerne til Kur og Pleie for fattige Sindsfyge, Spedalske og andre Syge) naaet op til en Million (Folkevennen 1864, Side 208). Men nu se vi, at Birkeligheden har overgaaet Gjætningen; Millionen krævedes i det nævnte Aar allerede af de egentlige Fattigkasser alene.

Vel er Folkemængden ogsaa steget fra 1850 til 1863,

men Fattigudgifterne ere stegne ulige mere, saa vi kunne regne os til, at i Aaret

1850 kom paa 1000 Mennesker 410 Spd.

1855 — 1000 — 458 —

1863 — 1000 — 602 —

Eller om man finder følgende Sammenligning tydeligere, nemlig at der paa hvert Menneske falder

i Aaret 1850 . . . 49 Skilling,

i Aaret 1855 . . . 55 —

i Aaret 1863 . . . 72 —

3. De anførte Tal gjælde, som sagt, for hele Riget. De ere fremkomne ved at slaa sammen Regnskaberne for tre forskjellige Slags Fattigkasser, nemlig for Landdistrikterne, for visse Bærker og Brug med eget Fattigvæsen, og endelig for Byerne. I nedenstaaende Tabel fremstilles samme Regnskaber særskilt.

Aar.	Land-Distrikterne.		Bærker og Brug.		Byerne.	
	Indtægter	Forstjel.	Indtægter	Forstjel.	Indtægter	Forstjel.
1850	391,596		18,828		163,319	
1851	392,724	+ 1,128	20,048	+ 1,220	152,248	+ 11,071
1852	412,546	19,822	20,613	565	158,315	+ 6,067
1853	435,115	22,569	21,434	821	162,476	4,161
1854	451,517	16,402	23,593	2,159	185,399	22,917
1855	472,140	20,623	24,806	1,213	185,566	173
1856	505,385	33,245	26,024	1,218	190,014	4,448
1857	534,143	28,758	26,627	603	206,516	16,502
1858	535,266	1,123	26,769	142	218,023	11,507
1859	543,855	8,589	28,081	1,312	240,809	22,786
1860	560,410	16,555	27,607	+ 474	256,302	15,493
1861	618,000	57,590	28,619	+ 1,012	296,771	40,469
1862	640,551	22,551	29,932	1,313	295,074	+ 1,697
1863	669,677	29,126	29,002	+ 930	300,112	+ 5,038

I det Hele taget gjenfinde vi her den omtalte Bært i hver af de tre Afdelinger. I Landdistrikterne er der end ikke nogen Undtagelse fra denne Regel, at det voxer Aar for Aar, og de Undtagelser, som findes i de andre Afdelinger, ere saa og smaa*).

*) Det er dog ikke ganske nysigtig at sammenligne Forholdet Aar efter Aar inden hver Afdeling efter denne Tabel, da Afdelingernes Grændser have forandret sig noget. Jeg figter dels til dette, at enkelte

4. Disse Tal stemme altsaa kun altfor vel med hin ængstende Forestilling om Fattigondet, forsaavidt angaar den ene Side af samme eller Pengebyrderne. De Tal, vi nu skulle frembrage, angaa den anden Side eller de Fattiges Antal.

Man betragte først nedenstaaende Tabel for hele Riget.

Aar.	Antallet af de Personer, som i Løbet af hvert Aar have været forsørgede			Folkemængde.
	fuldstændigt.	for en Del.	ialt.	
1850	21,214	37,936	59,150	omtr. 1,400,000
1851	22,163	40,625	62,788	
1852	24,008	41,269	65,277	
1853	24,410	41,093	65,503	
1854	24,296	39,578	63,874	
1855	23,809	40,280	64,089	
1856	23,848	40,343	64,191	
1857	24,114	39,151	63,265	
1858	23,934	39,367	63,301	
1859	24,516	41,003	65,519	
1860	24,314	43,263	67,577	1,490,047
1861	25,665	47,875	73,540	
1862	25,899	48,547	74,446	
1863	26,631	47,168	73,799	
				omtr. 1,600,000

Allerede et flygtigt Blik viser, at Forsørgelsen her ikke paa langt nær er saa stor, som hvor Talen var om Pengebyrderne. Og tydeligere vil dette vise sig, naar vi ogsaa her sammenligne med Folketallet, hvorved vi finde, at for hvert 1000 Mennesker vare følgende Fattige:

	fuldstændig forsørgede	for en Del forsørgede	ialt
1850	15	27	42
1855	16	27	43
1863	16	28	44

Gusflynge (enten begyndende Byer eller Forstæder til gamle Byer) ved Storthingsbeslutninger ere gaaede over fra Land til By, dels til dette, at enkelte Bærker og Brug, som et Aar havde særskilt Fattigvæsen, et andet Aar ere gaaede op i de Land- eller By-Kommuner, inden hvilke de ligge, eller omvendt. Men disse Forandringer have i det Hele taget været saa ubetydelige (vigtigst var Christiania Forstæders Indlemmelse i Byen fra 1ste Januar 1859), at det i denne foreløbige Overfigt gaar an at se bort fra dem.

Denne Smule Forøgelse vilde vist ikke være bleven bemærket selv af Fattigkommissionens egne Medlemmer, med mindre de netop talte efter, saaledes som det nu er skeet, og Forøgelsen er ialfald saa ringe, at den alene ikke skulde voldt synderlig Uro eller Bekymring. I det Højeste kunde man have lagt Mærke til, at Antallet af Trængende og Understøttede steg noget efter Handelskrisen 1858 og efter Misværten 1860; men dette maatte da betragtes som en naturlig Følge af disse store Ulykker og burde ikke udlægges som Bevis paa en slet Aand blandt de fattigere Klasser.

5. Ogsaa her skulle vi fremstille Forholdet for hver af de tre Afdelinger.

Aar.	Det hele Antal af Forsørgebe særskilt for		
	Landdistrikterne.	Bærker og Brug.	Byerne.
1850	46,784	1,205	11,161
1851	49,536	1,281	11,971
1852	50,691	1,326	13,260
1853	50,392	1,355	13,756
1854	49,705	1,425	12,744
1855	50,052	1,358	12,679
1856	50,215	1,322	12,654
1857	49,222	1,318	12,725
1858	48,743	1,381	13,177
1859	47,905	1,393	16,221
1860	49,762	1,452	16,363
1861	56,088	1,421	16,031
1862	55,708	1,438	17,300
1863	55,042	1,472	17,285

Her kan det mærkes, at den nys omtalte Handelskrise og Misvært rammede, som venteligt — hin mest Byerne, denne mest Landdistrikterne. Ellers gjenfinde vi for hver Afdeling det samme Forhold som i hele Riget: der er nok Forøgelse overalt; men denne er ikke paa langt nær saa stor som det kunde ventes efter de forudgaaende Tabeller om Pengebyrden.

6. Disse statistiske Oplysninger om Antallet af de Fattige stemme altsaa ikke med den populære Fremstilling om Fattigondets Vægt i alle Retninger og heller

ikke med selve de statistiske Oplysninger om Pengebyrderne, at sige, efter den flygtige Maade, hvorpaa vi hidtil have betragtet disse sidste.

Men denne Mangel paa formodet Overensstemmelse gjør, at Spørgsmaalet om Fattigondets Vært bliver vanskeligere, og vi maa nok finde os i at tage de samme Tal-Rækker for os paany og betragte dem paa flere Maader.

7. Først skal jeg minde om den Forklaring, som med netop disse statistiske Oplysninger for Die oftere har været fremført mod hin populære Forestilling, at der nemlig ikke var noget videre Uengstende i Fattigbyrdernes Forøgelse, saasom en af Grundene dertil var — ikke virkelig forøget Fattigdom eller utilbørlig Tilstrømmen til Fattigvæsenet, men forhøjede Vare-Priser, saa alle Livsfornødenheder faldt dyrere og altsaa hvert Fattiglems Underholdning kostede flere Penge nu end før.

8. I Anledning heraf skulle vi da noget nøiere sammenholde de to Slags Opgaver, om Udgifternes Størrelse og om de Fattiges Antal; men foreløbig maa jeg bemærke Følgende:

De Pengesummer, som ere regnede Fattigkasserne til Indtægt, ere fremkomne ved at lægge sammen følgende Poster:

- 1) rene Penge-Indtægter (udlignede Skatter, Brændevinssafgift, Mulkter, m. m.),
- 2) Værdien af visse Naturalydelser (Korn, Mel, Mælk o. s. v), og
- 3) Værdien af Bøndernes Ydelser til Fattigvæsenet ved at have Lægslemmer i sine Huse og forsyge dem med Kost og Pleie.

Nu vil man begribe, at dette sidste Slags Ydelser ikke har kunnet værdsættes med synderlig Paalidelighed, saa naar man vil anstille Undersøgelser om den Indflydelse, som Varepriserne Stigen har havt paa Fattigvæsenet, gjør man bedst i at fratrække baade Lægslemmerne og det for deres Underhold opførte Pengebeløb.

De fornødne Tal vil man finde i nedenstaaende Tabel.

Aar.	Lægslemmer.	Deres Underholdning anslaaet i Penge.
1850	? *)	160,573 Spd.
1851	10,343	161,242 —
1852	10,519	162,022 —
1853	10,493	159,968 —
1854	10,159	161,245 —
1855	10,028	166,743 —
1856	10,051	177,689 —
1857	9,677	176,605 —
1858	9,575	170,751 —
1859	9,241	173,893 —
1860	9,106	176,541 —
1861	9,529	186,749 —
1862	9,790	191,167 —
1863	9,925	192,437 —

9. Disse Tal blive altsaa at drage fra de tilsvarende i de foregaaende Tabeller for Riget, og naar jeg i Tabellen over de Fattige ser bort fra Inddelingen mellem dem, som forsyrges fuldstændigt og for en Del, naar jeg med andre Ord træffer Tallet for Lægslemmerne fra Tallet for de samtlige Fattige, saa faar jeg følgende Tal over den Del af de Fattige, hvis Forsørgelsesomkostninger ere mere paalideligt kjendte.

Aar.	De Fattiges Antal, med Fradrag af Lægslemmerne.	Fattig-Indtægter- ne, med Fradrag af Lægsydelsen.	Hvor meget paa hver.
1851	52,445	403,778 Spd.	7 ₇ Spd.
1852	54,758	429,454 —	7 ₇₈ —
1853	55,010	459,057 —	8 ₇₃ —
1854	53,715	499,258 —	9 ₇₃ —
1855	54,061	515,769 —	9 ₇₅ —
1856	54,140	543,734 —	10 ₇₀ —
1857	53,588	590,681 —	11 ₇₀ —
1858	53,726	609,307 —	11 ₇₃ —
1859	56,278	638,852 —	11 ₇₄ —
1860	58,471	667,778 —	11 ₇₄ —
1861	64,011	756,641 —	11 ₇₈ —
1862	64,656	774,390 —	12 ₇₀ —
1863	63,874	806,354 —	12 ₇₆ —

*) For Aaret 1850 er Antallet af Lægslemmer ikke angivet i de trykte

Her peger jeg paa den sidste Talrække, den, hvor det er beregnet, hvad hver Fattig i Gjennemsnit kostede. Vi finde her Stigen i Omkostningen fast for hvert Aar, lige fra 1851 til 1863, men der er den Forskjel, at

fra 1851 til 1857, 7 Aar, er samme Stigen stærkere (fra 7,₇ til 11,₀ Spd. eller 43 Procent), og

fra 1857 til 1863, ogsaa 7 Aar, er den svagere (fra 11,₀ til 12,₆ eller kun 14 Procent).

10. Denne Forskjel stemmer vel med den vitterlige Omstændighed, at det ialfsld var i det første Tidrum, at den Forhøielse i Varepriserne, som der er hentydet til, fornemmelig fandt Sted. Men for det Første tør det være tvivlsomt, om samme Forhøielse i første Tidrum var saa stor, som de nys anførte Tal skulle tyde paa (43 Procent), og for det Andet kan det vel endog spørges, om overhoved nogen Forhøielse i Varepriserne fandt Sted i det sidste Tidrum.

11. Fordi der saaledes bliver Tvivl og Spørgsmaal tilbage, maa vi gaa videre og prøve, om der maaske vil spredes noget Lys over Sagen ved fremdeles at udføre Beregningen for hver af de tre Afdelinger af Fattigkasser. Og for ikke at opholde med Talrækker mere end fornødent, indskrænker jeg mig i efterstaaende Tabel til at meddele selve Resultatet eller de beregnede Forholdstal*).

Tabeller, og for Øieblikket kan jeg ikke heller meddele Tallet efter de haandstrevne, som vel have i Tabel-Kontoret.

*) Lægdshold er kun opgivet at finde Sted i Landdistrikterne, og det omforklarede Fradrag ster altsaa ved at trække Lægdslemmerne og deres Kostende fra Landdistrikternes Fattige og Fattig-Indtægter. For Byerne samt for de særskilte Værker og Brug er intet Fradrag at gjøre. Alle Tal, hvorefter Beregningen i nærværende Tabel er udført, ere allerede at finde i foregaaende Tabeller.

Aar.	Med Fradrag af Lægdsholbet i Landdistrikterne, var Udgifterne for hver Fattig i Gjennemsnit:		
	Landdistrikterne.	Byerne.	Bærter og Brug.
1850	? *)	14 ₁₆ Spb.	15 ₁₆ Spb.
1851	5 ₁₉ Spb.	12 ₁₇ —	15 ₁₇ —
1852	6 ₁₂ —	11 ₁₉ —	15 ₁₅ —
1853	6 ₁₉ —	11 ₁₈ —	15 ₁₈ —
1854	7 ₁₃ —	14 ₁₅ —	16 ₁₆ —
1855	7 ₁₆ —	14 ₁₆ —	18 ₁₃ —
1856	8 ₁₂ —	15 ₁₀ —	19 ₁₇ —
1857	9 ₁₀ —	16 ₁₂ —	20 ₁₃ —
1858	9 ₁₃ —	16 ₁₅ —	19 ₁₄ —
1859	9 ₁₆ —	14 ₁₈ —	20 ₁₁ —
1860	9 ₁₄ —	15 ₁₇ —	19 ₁₀ —
1861	9 ₁₂ —	18 ₁₅ —	20 ₁₁ —
1862	9 ₁₈ —	17 ₁₁ —	20 ₁₈ —
1863	10 ₁₆ —	17 ₁₄ —	19 ₁₇ —

Idet jeg kun i Forbigaaende paapeger det Forhold, at der alle Aar igjennem er en saa betydelig og bestemt Forskjel mellem Forsørgelsens Fuldstændighed eller Bekostelighed i de tre Afdelinger (mindst paa Landet**), betydelig større i Byerne og endnu noget større ved de særskilte Bærter og Brug, hvor man dog skulde ventet at finde et Forhold saa midt imellem By og Land), skal jeg fremhæve de af Tabelens Forholde, som nærmest vedrøre vort Spørgsmaal, og som jeg har villet gjøre det lettere at overflue formedelt opstaaende Streger i Tabellen, der omfatte visse Aar og staa paa venstre Side af Tallene, naar disse synke eller holde sig jevnt, paa høire Side derimod, naar de stige eller dog holde sig forholdsvis store.

Ved de særskilte Bærter og Brug synes mig at Forholdet er jevnest og forstaaeligst: ingen synderlig Forandring i de første Aar, saa bestemt og afgjort Stigen fra 1853 til 1857, da det er vitterligt, at Varepriserne steg raadt og stærkt, derefter igjen omtrentlig Stillestaaen.

*) Aarsagen til at intet Tal har kunnet angives for Landdistrikterne i 1850, vil forstaaes af Anm. til Side 17.

**) Her er at mærke, at Lægdsklemmerne, der danne omtrent Halvdel af de fuldstændigt Forsørgede, ikke ere medtagne i Beregningen.

I Byerne ogsaa stærkt Stigen i omtrent de samme Aar eller til 1858, saa Synken et Par Aar og derefter, fra 1861 af, endnu større Fal end nogensinde før.

Paa Landet Stigen ligesaa Begyndelsen og alt til 1859, saa ligesom i Byerne først Synken et Par Aar og derefter Stigen opover det høieste Punkt, som før var naaet.

Her gjenfinde vi jo tydelig to adskilte Tidsrum, som allerede Tabellen for det hele Rige gjorde os opmærksom paa. I det første steg Befolkningen for hver Fattig:

ved de særskilte Værker og Brug fra det mindste Aar i	
1852 til det største i 1857	30 Procent,
i Byerne ligesaa fra 1853 til 1858	41 —
i Landdistrikterne fra 1850 til 1859	63 —

I det andet Tidsrum, eller efter hin største Stigen, havde Byerne og Landdistrikterne den Egenhed tilfælles, at Tallene efter en kort Synken tog sig op igjen i de sidste Aar og bleve større end nogensinde før.

Men for Landdistrikterne ialfald, som udgjør Rigets største Del og spille Hovedrollen i vort Fattigvæsen, maa jeg efter disse Oplysninger gjentage med Forstærkelse den ovenfor yttrede Tvivl om, at Vareprisernes Stigen kan være tilstrækkelig Forklaring for de Underligheder, som vi nu ere blevene opmærksomme paa. Jeg tvivler paa, at de Varer, som det gjælder om ved Fattigforsørgelsen, steg i det første Tidsrum saa meget som 63 Procent, og jeg veed ikke, om der i sidste Tidsrum overhoved var nogen mærkbar Stigen.

12. Men de, som holdt Varepriserne frem imod den populære Opfattelse (§ 7), pleiede da ogsaa at hentyde til endnu en Omstændighed, som ligeledes skulde tjene til at berolige med Hensyn til de stærkt vorende Fattigudgifter. Forklaringen lyder saa, at i Aarene omkring 1855, netop den Tid, da der betaltes høiere og høiere Priser for Varer, var der en usædvanlig god Tid blandt Folk, og deraf fulgte, at ikke alene de Velstaaende vænnede sig til at leve bedre end før, men at de ogsaa fandt, at de Fattige burde understøttes noget rundeligere. — Til denne Betragtning eller Formod-

ning kunde man ogsaa føie den, at Fattigkommissionerne muligvis, ja rimeligvis i de samme Aar med større Omhu have lagt an paa at indskrænke Bøtteri og at faa Børn af fattige Forældre holdte stadig i Skole, Noget, som da har krævet tilstræffeligere Understøttelse, saa de større Udtællinger af Fattigkasserne for en Del deraf kunne forklares.

Men mod Sandsynligheden af disse Formodninger kan igjen anføres forffjellige Grunde:

a. Den Godvillie, som gjerne under de Fattige at leve noget bedre, skulde man tro maatte vise sig ikke blot ved at forhøie de gamle Bevillinger til de Fattige, som allerede staa paa Fattiglisten, men ogsaa ved at tilstaa nye Bevillinger til saadanne Trængende, som endnu stode udenfor, og i sidste Fald vilde jo Antallet af Fattige ikke vedblevet at være saa lidet, at vi nu maa anstrænge os for at finde Aarsagen til Misforholdet.

b. Den Omhu, som lagde an paa at indskrænke Bøtteri o. s. v., maatte ligeledes ikke alene forhøie Hjælpen for de tidligere Fattige, men ogsaa trække adskillige nye ind under Forsørgelsen, og derved vilde den samme Følge opstaaet, som nys paapegedes.

c. Baade hin Godvillie og denne Omhu kunne vi vanskelig tænke os synderlig virksom i de sidste Aar, da selve Skattenberne have haft egne Vanskeligheder at kjæmpe med; men det er ikke det mindst paafaldende, at Fattigudgifterne ere stegne saa meget mere end Fattigtallet ogsaa i de aller-sidste Aar.

13. Selv skal jeg tilsidst opstille et Par Formodninger om, hvorledes de Dunkelheder, som ialfald synes mig endnu at hvile over disse Forholde, mulig kunne være at forklare.

a. Hvad angaar den besynderlige Vægt paa Pengenes Side fremfor paa selve de Fattiges i de aller-sidste 2—3 Aar, lader det sig tænke, at Fattigkasser baade i By og paa Land tyede til Laan i de vanskelige Tider strax efter Handelskrisen i 1858 og efter Misvægten i 1860; efter den Maade, hvor paa de her benyttede statistiske Opgaver ere indrettede, er

Laanet ikke taget til Jndtægt, eller med andre Ord, der er ikke anført nogen forøget Jndtægt for det Aar, hvori Gjælden er bleven stiftet og Laanet blev brugt, men i de nærmest følgende Aar har man maattet udligne større Skatter for at tilbagebetale Laanet; disse Skatter ere naturligvis blevene regnede med til Jndtægten, og denne er derved bleven større, end den skulde været for Aarenes eget Behov*).

b. Og hvad angaar den paapege Omstændighed, at selv i de Aar, da Alting vitterlig blev dyrere, steg dog Fattigpengene i et, som det synes, uforholdsmæssigt Mon, naar de sammenlignes med Fattigtallet, da vilde denne Betsynderlighed falde bort, hvis det lod sig tænke, at Fattigtallet i hvert følgende Aar blev angivet lidt for lavt, lidt lavere end det var i Virkeligheden.

14. Dette Sidste vilde i saa Fald være en Feil af Statistikken, en vilbende Urigtighed ved selve Tællingerne. Men det følgende Kapitel vil vise, hvorledes jeg har kunnet komme paa Tanke om en saadan Feil, endog førend jeg blev opmærksom paa den statistiske Bæmselighed, vi nu have be-
tragtet.

Jeg har yttret denne min Tvivl netop for, som man i følgende Kapitel vil se, med det samme at gjøre, hvad gøres kan, for mulig at faa Lys i Sagen, og ialfald faa selve Muligheden for Tvivl forebygget for Fremtiden.

Har Statistikken Ret, eller er Fattigtallet ikke større i Virkeligheden end opgivet, saa er der ikke saa megen og saa

*) En lignende Forrykkelse i Regnskabet, hvorved det kunde seet ud, som om der gik mere med til Underholdningen for hver Fattig, vilde ogsaa fundet Steb, hvis der f. Ex. i Aarene fra 1861 af havde været udlignet forhøjede Skatter for at bygge Høspitaler og Fattigarbejdshuse og Tvangsarbejdsanstalter — kostbare Foretagender, som man kunde kalde Grundforbedringer til Driftens Lettelse i Fremtiden. Men i Virkeligheden har det nok været saa, at Kommunerne have følt sig saa overvælde af Kravene til det øieblikkelige Behov, at man ikke har seet sig istand til at gjøre saadanne Udlæg, saa gjerne man end vilde.

har været Præsterne, hørt af dem, at en tager Spørgsmaalet paa den brydsommere Maade og indhenter omstændelige Oplysninger, t. Ex. om Børne-Antallet i de understøttede Familier, en anden derimod tager det paa den mere letvindte Maade kun at tælle Familie-Hovederne. Og tidlig opkom den Bemærkning hos mig, at disse statistiske Opgaver derved aabenbarlig maatte blive mindre paalidelige, ja, jeg syntes at se, at de rimeligvis maatte blive vildledende i en vis bestemt Retning.

Lad to Nabo-Præster i en Samtale komme ind paa denne Sag, lad den ene forklare, at han har saa og saa meget Arbejde med at opgive Fattigt-Tallet paa hin omstændeligere Maade, og lad den anden fortælle, at han i Nærværelse har brugt at besvare Spørgsmaalet paa denne kortere Maade og dog altid faaet sit Schema godkjendt i Christiania, hvem af disse to vil saa være snarest til at følge den andens Exempel? Mon ikke den, som ser, at han har bemøiet sig mere, end han behøvede? Det er jo det Naturlige, at man vil spare sig for overflødig Møje.

Og blandt nogle Hundrede Fattigkommissions-Ordførere kan der vel hvert Aar have været en og anden, som saaledes er gaaet over fra den besværligere Maade til den lettere.

Men paa den Maade er der jo en Mulighed, ja endog en vis Sandsynlighed for, at Antallet af de Fattige, betragtet under Et for hele Riget, Tid efter anden er blevet opgivet mindre og mindre i Forhold til Virkeligheden.

Af Tabellerne i foregaaende Kapitel vil man have seet, at Fattigtallet øgedes en Del i 1861, aabenbar som Følge af Misværet i en stor Del af Landet Næret forud. Men selv under saadan Forøgelse i Tallet er det tænkeligt, at hin Feil vedblev at gaa for sig. Medens mange Fattigkommissioner have havt at melde om ny tilkomne Fattiglemmer, kan en og anden netop i dette Aar have begyndt med denne lettere Maade at udelade Vi-Personerne, og dette har da bidraget til, at den nævnte Forøgelse for flere Fattigdistrikter til sammen

(f. Ex. for et helt Amt) ikke kom til at vise sig saa stor, som den virkelig var.

Dette Slags Forvanskning af de statistiske Opgaver har jeg nærmest kommet til at tænke mig paa Landet og i Smaabyerne. I de større Byer er der gjerne særskilte Funktionærer, som styre med disse Ting; og de komme snarere til at finde Interesse ved den vidtløftigere Tælling for den Nytte, de selv kunne have deraf i sin daglige Gjærning*).

Jeg har hidtil talt om den Forandring i Tællemaaden, som kan tænkes opkommen i Tidens Løb. Her maa jeg ogsaa gjøre opmærksom paa den Ulighed, som paa lignende Wei kan tænkes at herske i to forskjellige Egne af Landet. I en Egn er der maaske Faa eller Ingen, i en anden derimod Flere, som tage Tingen paa den fortere Maade og udelade Bipersonerne. Der vil altsaa være Usikkerhed, og det kan

*) At udfylde Schemaer er som bekjendt et Taalmodigheds- Arbeide. Der kommer let Slendrian deri, naar ikke Interessen tændes og holdes vedlige. Mange Fattigkommissioner have kun havt liden Interesse for disse Fattig-Schemaer, hvis Opgaver hidtil have været saa lidet bearbejdede og udnyttede, at man ikke synes at have seet stort igjen af sit Arbeide. — Jeg veed Exempler paa Præstegjæld, hvor den ene af hine to Tællemaader har været befulgt i et Sogn, den anden i et andet, eller hvor der i samme Ordførers Tid planløst har været talt et Aar paa denne Maade, næste Aar paa hin og tredje Aar igjen paa første Maade o. s. v.

Under saadanne Omstændigheder maatte det ikke undre for meget, om man ogsaa hift og her fandt Exempler paa Uregelmæssigheder af et andet Slags end det hidtil omtalte, men som imidlertid ere af saadan Væbskaffenhed, at den deraf opstaaede Feil i Tællene vilde gaa i samme Retning. Jeg figter til den Mulighed, at der maaske har været viist mindre Nøiagtighed med Tællingen af saadanne Fattige, som i Aarets Løb have nydt kortvarig Understøttelse, f. Ex. til Medicin i en let Sygdom. Ved Udelabelser her vilde jo Tallet blive for lidet, og ved aftagende Interesse hos en Del af Protokollførerne er det jo at befrygte, at Udelabelserne vilde være blevne flere og flere, altsaa det opgivne Tal i stigende Grad mindre end det virkelige.

blive aldeles vilblydende, om man efter de faaledes fremkomne Tal vilde sammenligne og bedømme Tilstandene.

Det er ialtsaa fornødent, at der i Fremtiden sørges for at forebygge disse Misligheder. Der maa aabenbart gøres Forandringer med Schemaet. Det Schema, som nu udsendes, for at faa indsamlet Opgaverne for 1866, er i dette Stykke anlagt paa at danne en Overgang til en fuldkomnere Ordning af Aare. Der er nemlig Spørgsmaalet om de Fattiges Antal fremsat under to Former — den ene for de Fattigkommissioner, som hidtil have brugt at tælle kun Hovedpersonerne, og den anden for dem, som hidtil have opgivet Tallet ved at regne baade Hoved- og Bi-Personerne. Meningen er, at vi ved saadan Deling af de to Slags Opgaver for det ene Aar skulde faa se, i hvor stor Udstrækning den ene og den anden Tællemaade har været brugt. Det er at haabe, at derved skal kastes noget Lys over den statistiske Banffelighed, som vi her have at gjøre med*).

4. Lægsforsørgelse. Beskrivelse. Spørgsmaal.

1. Jeg bebudede i Forordet, at jeg vilde tillade mig at anmode om velvillige Dplysninger til et og andet Spørgsmaal, og i Overskriften har jeg nu nævnet en Sag, som jeg mener kunde fortjene en saadan Opmærksomhed.

*) At dette Overgangs-Schema er langt fra at være fuldkomment, vil man forstaa af følgende Bemærkning.

Selv af dem, som have lagt an paa at opgive Antallet af det hele Fattigfolk eller af baade Hoved- og Bi-personer, have dog mange viist Inkonsekvens i et og andet Tilfælde. Naar f. Ex. en Familie paa 5 Personer har faaet en 10 Spd. til Hjælp til Husboldningen, er den i Rubrikken „for en Del forsørgebe“ opført som 5 Personer. Har derimod en anden lige saa stor Familie faaet sig Hjælp tilstaaet paa den Maade, at Fattigkommissionen har taget et af Børnene til fuldstændig Forsørgelse og sat det ud for en 10 Spd. aarlig, saa

Hvilken betydelig Plads denne Lægdøforsørgelse indtager i den hele Fattigpleie, det vil man faa Begreb om ved at kaste et Blik paa nedenstaaende Opregning af de forskjelligte Klasser af Fattiglemmer særskilt i Landdistrikterne, hvor det sees at være henved 5te Parten af de Fattige, som ere lagte paa Lægd.

Aar	Af Landdistrikternes Fattige have følgende været forsørge			
	paa Lægd	ved Bort-tinging	paa anden Maade	tilsammen
1851	10,343	7,782	31,411	49,536
1852	10,519	8,428	31,744	50,691
1853	10,493	9,042	30,857	50,392
1854	10,159	9,010	30,536	49,705
1855	10,028	9,187	30,837	50,052
1856	10,051	9,455	30,709	50,215
1857	9,677	9,565	29,980	49,222
1858	9,575	9,616	29,552	48,743
1859	9,241	9,664	29,000	47,905
1860	9,106	9,858	30,798	49,762
1861	9,529	10,369	36,190	56,088
1862	9,790	10,867	35,051	55,708
1863	9,925	11,150	33,967	55,042

2. Tillige se vi af disse Talrækker, at der har været Tilbøielighed til at indskrænke Lægdsholdet og i det Sted tinge Fattige bort. Begge disse Forsørgelsesmaader bruges

pleier man ganske se bort fra de 4 øvrige Personer i Familien og kun i Rubrikken for „fuldstændigt forsørge“ opføre 1 Person.

Men det er den udtrykkelige Mening med Schemaet for 1866, at for dette ene Aar skulle Tallene opgives saa vidt muligt paa samme Maade, som man hidtil har brugt — kun at man har at vælge mellem de to i Schemaet opstillede Former.

Jeg vil ikke unblade at tilføie som et Bink for Protokollsørerne, at saavidt som jeg nu kan have nogen Mening derom, vil der næste Aar og ellers i Fremtiden rimeligvis i Fattigschemaet blive krævet en fuld Opregning af Fattigfolk, Biperpersonerne iberegne. Denne Gang kunde det ikke vel ske af den Grund, at hvor man ikke hidtil har brugt at gjøre det, vilde man ikke være belavet paa at udfylde et fuldstændigere Schema nu. Man maa iforveien have samlet paa Oplysninger om Børne-Antallet i Familierne o. s. v.

nemlig for en og samme Klasse af Fattige, dem nemlig, som tiltrænge fuldstændig Forsørgelse og ikke vel kunne nyde denne i eget Hjem; men lige fra 1851 til 1863 har man mere og mere valgt at tinge saadanne Fattige bort, hvorimod man indtil 1860 har taget færre af dem ind paa Lægd. At Antallet af Lægdslemmer igjen steg noget fra 1861 af, kan forklares paa den Maade, at formedelft Trangen efter Misværsaaret 1860 kom der i 1861 saa mange nye Fattige til og deriblandt saa mange af de omtalte fuldstændig hjælpeløse, at der ikke blev Rum og Raad til at tinge bort alle disse, hvorfor man for en Del maatte ty tilbage til Lægdsforpleiningen*). Dette Sidste vil da rimeligvis med Tiden vise sig at have været kun forbigaaende, hvis ikke den nye Fattiglov, som jo traadte i Kraft 1864, paa en eller anden Maade virker Forandring heri, hvorom mere nedenfor.

3. Foruden den omtalte Forandring fra Aar til Aar er det paafaldende at se den store Ulighed i de forskjellige Egne, at paa nogle Steder bruges Lægdsforsørgelsen stadig i en større, paa andre Steder ligesaa stadig i en mindre Udstrækning. Denne Gang tør jeg ikke opholde med nogen udførlig Forklaring herom, men skal kun anføre en simpel Tal-Række for det nærmeste Tidsrum 1861—63.

*) Denne Forklaring bestrykes derved, at ved speciel Opsummering findes omtrent den hele Forsørgelse af baade Lægdslemmer og andre Fattige for Aarene 1861—63 at falde paa de Amter, som danne det østnordligste Norge (Christiania og Hamar Stifter samt af Christianiands Stift en Strækning saa langt mod Vest som til og med Rister og Mandal's Amt); men til denne Halvdel af Landet var ogsaa Misværsaaret af 1860 indskrænket.

Amt	Det aarlige Middelstal af Fattige, som i 1861—63 forsørgebes i Landdistrikterne			
	paa Lægb	ved Bort- tinging	paa anden Maade	tilsammen
Smaalene . .	447	745	1,498	2,690
Akershus . .	1,134	948	2,592	4,674
Hedemarken . .	1,109	834	2,681	4,624
Christians . .	1,345	538	2,696	4,579
Busterud . .	452	685	2,884	4,021
Jarlsberg . .	310	623	1,505	2,438
Bratsberg . .	326	468	3,687	4,481
Nedenæs . . .	176	425	1,904	2,505
Lister	221	492	2,096	2,809
Stavanger . .	463	450	2,577	3,490
S. Bergenhus .	666	587	3,019	4,272
N. Do. . .	840	394	1,353	2,587
Romsdal . . .	613	702	1,296	2,611
S. Thronhjemt	443	948	1,991	3,382
N. Do. . .	570	968	1,417	2,955
Nordlandene .	554	648	1,241	2,443
Finmarken . .	79	340	635	1,054
tilsammen . .	9,748	10,795	35,070	55,613

Tallene i nederste Linie vise os, hvad der er det for hele Riget gennemsnitlige eller midlere Forhold. Her er ikke fuldt saa mange Lægslemmer som Borttingede. Men hvilke Afvigelser i Amtene! I Christians og i Nordre Bergenhus Amt, to tilgrænsende Strøg, er der mere end dobbelt af hine end disse, og omvendt i Jarlsberg, Nedenæs, Lister samt i Søndre Thronhjem og i det fjerne Finmarken er der ikke engang halvt af hine mod disse. — Fremdeles: i hele Riget under Et udgjøre Lægslemmerne mellem 5te og 6te Parten af alle Klasser af Fattige under Et; men i de førstnævnte Amt, Christians og Nordre Bergenhus, var det over 4de Parten, som var lagt paa Lægb, og omvendt i det sammenhængende Strøg fra Bratsberg til Lister samt i Finmarken var det ikke engang 10de Parten.

4. Og ligesaa stor Ulighed kan man finde, i de forskellige Egne, med Hensyn til den Maade, hvorpaa Lægsforsørgelsen er indrettet, idet Lægslemmerne gaa om i en større eller mindre Bidde og flytte mere eller mindre hyppigt. Paa

Østlandet er der Bygder med saa store Gaarde og velstaaende Bønder, at en enkelt Mand kan saa et Lægdslem at forsørge Aaret rundt („Aarslægbd“), og det kan fremdeles være, at Lægdslemmet faar forblive i samme Hus Aar efter Aar, maaſte til sin Dødsdag. Det almindeligere omkring i Landet er dog, at den, som er „lagt paa Lægbd“, maa „gaa om“ eller gjæste flere Huse i Løbet af Aaret („Omgangslægbd“); men denne Omgang kan igjen være ordnet paa flere Maader. Ofteſt er vel Sognet eller Fattigdistriktet inddelt i viſſe „Lægder“ eller Kredſe af Gaarde, ſaa mange ſom der er Lægdslemmer, for at hver Kredſ ſkal have ſit Lem at forſørge Aaret igjennem. Inden hver Kredſ gaar da den Fattige om efter en viſ Regel, ſom gjerne er opſkrevet i hans „Lægds-Seddel“, ſaaledes at han tilbringer viſſe Dage hos hver Bonde, flere eller færre, alt efter Gaardens Størrelſe eller Eierens Velſtand. Da det kan falde mere eller mindre bekvemt at tage mod et Lægdslem paa den ene eller den anden Aarſtid, har man tildels ordnet det ſaa, at Lægds-kredſen befares i et Par Omgange for Aaret, ſaa hver Lægdsyder ſaar lidt af Byrden baade paa Sommer- og Vinter-Siden. Dette gaar rigtigſtofs ud over Lægdslemmet, ſom derved kommer til at flytte hyppigere. En anden Forſkjel, ſom forekommer, er den, at paa ſine Steder lægger man en Fattig paa en Lægds-kredſ med den Beſtemmelſe, at han ſkal være der i Kredſen Aar efter Aar, helſt til ſin Død, men paa andre Steder flytter man Lemmerne fra Kredſ til Kredſ hvert Aar. Er der ſ. Ex. 5 Lægdslemmer og ligesaa mange Kredſe, lader man Lemmet No. 1 være et Aar paa Kredſen A, næſte Aar paa Kredſen B, de følgende Aar paa C, D og E, og Lemmet No. 5, ſom iaar er paa Kredſen E, kommer næſte Aar paa A o. ſ. v. Ved en ſaadan Omgang paa 5 Aar ſaar altsaa hver Del af Sognet bære ſin lige ſtore Andel af Byrden med de „lettere“ og de „tungere“ Lemmer; men for diſſe ſelv følger deraf den Ubekvemmelighed, at de hvert Aar rives ud af de Omgivelſer, hvor de kanſke havde begyndt at føle ſig ſom hjemme. — Endnu værre er dette naturligviſ for Lægdslem-

merne i Sogne, hvor man ikke engang har nogen Inddeling i Kredse, men — for endnu næiere at faa Lægdshyrden lige fordelt — lader de Fattige aarlig gaa over hele Sognet. Denne Maade falder naturlig, naar der er kun et enkelt Lægdslem, men det svæver mig for som at jeg har hørt om den ogsaa paa Steder, hvor der kan være to eller tre, som da gaa efter hverandre, med et vist Mellemrum af Tid, og gjæste hver Gaard i Sognet fra Nytaarsdag til Nytaarsaften. — Hvad enten der er ordentlig Kreds-Inddeling eller ikke, bruger man paa sine Steder at lade Lægdsomgangen gaa de altfor smaa eller fattige Gaarde forbi, hvilke Gaarde istedet derfor kunne faa at udrede nogle Skillingen i Penge til Fattigtassen; men paa andre Steder tager man det mere bogstavelig og lader Lægdslemmet gjæste selv saadanne Bønder, som efter sin Skattefyld ikke faa Lægdshold for et Døgn, men kun for et Maal (et Maaltid Mad) — en Bogstavelighed og en Smaalighed, som Forholdenes Snæverhed i mange af vore Bygder naturlig nok har ført med sig, men som dog vistnok maa siges at være dreven for vidt.

Sammen med al denne Ulighed kan der endnu tales om nogle Arter af „Extra-Lægd“, nemlig Skolelægd, Arbeidslægd og hvad man kunde kalde Straffelægd.

Skolelægd bruges efter Aftale mellem Skole- og Fattigkommissionen, regnes tilbøls ikke til Fattigvæsenet og tages da ikke Hensyn til ved de Forhandlinger, som ifølge den nye Fattiglov pleies mellem Fattigkommissionen og Kommunebestyrelsen angaaende Fattigvæsenet. Dette Slags Lægd bestaar deri, at fattige Skolebørn faa følge Skolelæreren paa hans Omgang og dele Kost og Husvær med ham i Skoletiden. Denne Indretning er gammel*).

*) I Christiansands Stift, hvor jeg oftere hørte om Skolelægd, traf jeg dog i et Præstegjeld Exempel paa, at man havde affattet den gamle Brug og det paa Grund af de Ulemper, som fulgte med. Det var ikke blot for Forældrenes Trængsel, men oftest for deres Forsømmelse med at holde Børnene til Skole, at man lod disse følge Læreren, og hver Lærer havde gjerne et Par Børn med sig. Men for-

Arbeidslægd er et Forsøg hiit og her i nyere Tid. Naar f. Ex. en Familieforsørger angiver Arbeidsløshed som Grund til Trang, bruge enkelte Fattigkommissioner — tildels efter forudgaaet Aftale med nogle af Sognets bedste Bønder — at anvise ham en af disse som Arbeidsherre for visse Dage; for hver Dag, han arbeider, opbærer Familien noget Bist til Hjælp af Fattigkassen.

Hvad jeg kaldte Straffe-Lægd endelig, der ogsaa kan kaldes en Nødhjælp for selve Fattigkommissionen, griber denne til nu og da, naar man f. Ex. har med en Fattig at gjøre, som ikke kan forsyrges i eget Hjem, men som har gjort sig saaledes kjendt ved gjenstribigt Forhold, at man ikke vel kan have ham paa almindelig Lægds = Omgang (hvor han jo tildels vilde være Uger i Rad i et og samme Hus), og heller ingen Mand vil tage ham til Forpleining uden overbreven høi Betaling; man lader ham da gaa om efter den Regel: „en Nat hos hver over det Hele“ (flytte hver Dag fra den ene Gaardbruger til den næste alt Sognet over, hvad enten Sognet paa den Maade bliver helt overfaret paa et Aar eller ikke). Havde man havt Tvangsarbeidshus, kunde Indsættelse her netop været rette Forsørgelse for en saadan Person. Dette Slags Extra-Lægd anvendes ogsaa stundom, naar f. Ex. en Pige med Barn kommer og fordrer Hjælp: enten under man hende ikke bedre Hjælp, eller man har hende mistænkt for, at hun kanske ved større Stræbsomhed kunde forsørge sig selv, og man lader hende da indtil videre gaa rundt paa denne lidet yndede Maade, bærende Barnet med*).

smte Børn ere gjerne flet opbragne, og det viste sig at de gjorde Ugavn ved at bringe Unoder med sig blandt Husets Børn; derhos bleve de selv forvante ved at være til Gjæst i Husene netop naar Skoleholberen var der, da der serveredes med lidt gilbere Kost.

*) Som der saaledes er forskjellige Slags Lægd eller forskjellige Maader at indrette Lægdsforsørgelsen paa, saa tages ogsaa selve Ordet „Lægd“ i forskjellige Betydninger. Paa sine Steder forstaar man dermed Ydelsen af visse Madvarer (eller ogsaa disse Madvarer selv), som Bønderne skulle „lægge“, d. e. udlægge, udrede; dette er saafal-

5. Det er naturligt, at den saa forffjelligt indrettede Lægdsforsørgelse virker forffjelligt baade paa Lægdslemmerne selv og paa deres Omgivelser.

Hvor man lader Lægdslemmer være mere i No, kunne disse føle sig som hjemme blandt sine Forsørgere og ved et pynteligt Forhold vinde deres Velvillie, og Forsørgerne selv føle da ikke saa meget det Besvær, som kan følge med alderssvage Lægdslemmer. Jeg erindrer saaledes et vakkert Syn i en Lægdskreds høit oppe i Østerdalen, i en Afdal i Tolgen Præstegjeld: en ung Pige var bleven lam paa begge Ben og derfor lagt paa Lægd paa en Kreds af nogle saa Gaarde, hvor hun skulde være Aar efter Aar; da jeg saa hende, havde hun været her, jeg tror, over 50 Aar; hun gif i Barndommen nu og tiltrængte Hjælp i alle Dele; men i den Tid havde hun vundet Kredsens Godhed, og om hun saa havde været Husets Bedstemoder, kunde hun ikke have det bedre der, hvor hun sad paa sin Stol.

Hvor derimod Lægds-Omgangen er ordnet ensidigt med det Hensyn, at Byrden skal blive ret ligeligt fordelt paa Bønderne, der kan det ret fornemmes, hvilket stort Gode det dog er at have „Hjem og visse Værelser“, og hvilken menlig Indflydelse sammes Savn kan have paa et Mennekses Væsen og Opførsel. Naar Lægdslemmet flytter hyppigt og i stor Vidde, gaar det let saa, at han hygger sig intetsteds, bliver ligegyldig ved, enten de Folk, han færdes imellem, synes vel eller ilde om ham, viser ikke Taknemmelighed for bevist Velgjerning, lægger kun an paa at leve godt og mageligt. En saadan Person kan endda være taalelig arbejdsfær og burde hjælpe til med Et og Andet i Huse; men der, hvor han kommer hen idag, begynder han med at fortælle, at der, hvor

det „opveiet Lægd“, hvoraf Fattigkommissionen tilbeler til Fattige, som bo i eget Hjem, dels „fuld Lægd“ eller „Aarslægd“, tilstrækkelig for hele Aaret, dels saa og saa mange „Agers Lægd“ eller, som paa Jæderen, saa og saa mange „Spand Lægd“, hvert Spand bestaaende af 1 Spand Havre (1: 1½ B) med noget Tilbehør af Smør og Melk eller af Skillinger til Sul.

han var igaar, fik han sidde stille hele Dagen for Gigtens og Bærkens Skyld, som han har her og der, og man tør da ikke engang bede ham om at bære ind et Fæng Ved. Eller han roser den og den Familie, han var hos nys, og hos hvem han fik Kaffe to Gange om Dagen og slap at spise Sild for hans svage Maves Skyld, og han bagtaler en anden Familie, som viste sig saa og saa gjerrig, og hvor de ikke heller saa beholde Tjenere for det ringe Koftholds Skyld — og en saadan snaksom og fladderagtig Gæst tør den nye Madmoder næsten ikke nægte nogen Ting. En anden Vanart, som gamle Lægdslemmer ofte forfalde til, er Ligeegyldighed med Hensyn til sine egne Legemer, saa de føre med sig omkring i Husene den væmmeligste Urenlighed, med Utsi og Klæde. Den ene Bært efter den anden tænker som saa: „Na ja, jeg bliver nu snart af med Menneſket — det kan ikke være min Pligt mere end Andres at gjøre noget ved dette.“ Og saa fremturer Menneſket i sin Frækhed og Uterlighed.

Omvendt høres der ogsaa Fortællinger om, hvilke uforſkyldte Lidelser dette Flakkeliiv kan medføre for selve Lægdslemmerne. Sygdom og Alderdomssvagthed kan gjøre Vandringen vanskelig; i Sne og Uføre bliver den farlig; paa fine Steder kan der ikke kjøres, ja ikke engang rides fra Gaard til Gaard, der er for klevet og brat mellem Heierne, og det hænder, at Bonden, selv en Arbejdsstræl, maa tage den udtrælte gamle Staffel og bære ham til næste Gaard. En Præst har fortalt mig en Historie, som skulde være passeret ikke længere tilbage end i hans Formands Tid: da en Bonde- mand kom frem med saadan Byrde, befandtes det, at det gamle svagelige Lægdslem havde udaandet paa hans Ryg.

Allerfarligst for Sæderne er naturligvis den Straffelæg, som jeg omtalte ovenfor og foreslog at benævne med det Navn. Det Menneſke, som for sin vitterlige Ufikkeliigheds Skyld sættes paa saadan Læg, begynder jo saa at sige som et Skumpel = Skud, som Alle have Lov til at pege paa, og som selv har Lov til at fare, som han vil. — Dog, der er intet saa galt, at det jo kan blive godt for Noget. Jeg veed

et Sted, hvor saadan Lægd er bleven anvendt for en Fante-, familie, som egentlig var fremmed, men som Bygden alligevel havde paa en Maade besluttet at antage sig; flere Forsøg med ordentlig Bofættelse vare mislykkede, og det mest forme-
delt Konens Banart; man vidste da ikke andet Raad end at lade dem gaa paa Bygden, en Nat eller to hos hver Mand. Men Præsten gav dem et Vandrebrev med, hvori han med Hjertelighed anbefaler de stoffels Folk til Menighedens kristelige Kjærlighed og navnlig beder at man vil hjælpe dem til Rette med Raad og Formaning til Arbeidsomhed og Orden. „Gud Lønne da hver glad Giver — saaledes sluttede Brevet — og besøge de Omvandrende selv med sin Maade.“ Nogen Tid efter blev et Barn født under Familiens Omvandring, Præsten tilføiede nogle Ord paa Vandrebrevet i den Anledning og sluttede saa:

„Vinteren stunder til, og det er tungt for disse Forældre at vandre med 3 Børn. Lad os ikke glemme, at de ligesom ved Herrens Styrelse ere komne i denne Menigheds Skjød. Vi, som have faste Boliger, lader os takke Herren og jerne Stierne for dem, som savne dette Gode, der hos os er saa almindeligt, at det vel neppe paaastjønnes, som det sig bør. Maaſte oplader ogsaa Herren et Hus for dem, naar hans Tid kommer.“

Se, ved at tage sig dette præstelige Ord til Hjerte kunde Menigheden blive Middelet til at lede de Forvildede til Omvendelse, eller skulde det ske, at disse fremturede i deres Laſter, saa kunde igjen dette, at de gif om og bar deres Synd og Glendighed til Stue, virke som en Alvors-Prædiken for En og Anden omkring i Husene, som monne staa nær for Fald*).

Men uagtet saaledes Omgangslægd ikke netop behøver at blive til Fordærvelse, saa er det dog vist, at der meget ofte følger allehaande Misligheder med, saaledes som omtalt, og jeg tror derfor, at Sagen er kommen i det rette Spor, idet der, som viist i Kapitlets Begyndelse, synes at herſke Tilbøielighed til at ombytte Lægd med anden Forsørgelse.

*) Se mere om dette Exempel i „Fjerde Aarsberetning om Fantefolket“, 1865, Side 19 fig.

6. Og fra min Reise i afvigte Høst i Christiansands Stift, hvor jeg ofte hørte Klage over Lægdsholdets Ulemper, kan jeg meddele et Exempel paa, at man staar sig ved Forandringen.

I Holme Sogn, hvor man, underlig nok, ikke havde kjendt denne nationale Forsørgelsesmaade fra gammel Tid af, men først begyndte dermed i 1828, havde man til 1860, da nedennævnte Undersøgelse blev anstillet, haft følgende Antal Lægdslemmer:

1828	1	1839	4	1850	1
1829	2	1840	8	1851	1
1830	1	1841	7	1852	2
1831	2	1842	9	1853	3
1832	3	1843	7	1854	3
1833	3	1844	5	1855	2
1834	2	1845	5	1856	1
1835	3	1846	5	1857	1
1836	2	1847	4	1858	1
1837	3	1848	4	1859	1
1838	3	1849	1	1860	1

Det tiltog altsaa med Brugen af Lægð til ind i Aarene 1840; men derefter tog det af, da Fattigkommissionen var bleven opmærksom paa denne Forsørgelsesmaades Uhenigtsmæssighed for dette Sogn, hvor Gaardbrugene ere smaa og altsaa hyppige Flytninger ikke kunde undgaaes.

Men mod Lægðsforsørgelsens Afstæffelse blev der fremført Klage fra enkelt Hold. Det paastodes, at Fattigudgifternes Forsørgelse i de sidste Aar strev sig derfra. Nogle af de Fattige, som nu understøttedes med Penge og Varer, vilde — mente man — maaske ganske have betakket sig for Hjælpen og klaret sig selv, naar der ikke var anden Udvei for dem end at gaa paa Lægð, og Andre vilde ialfald som Lægðslemmer kunne holdes til at gjøre nogen Nytte for sig med Arbeide i Bøndernes Huse, saa Byrden med at føde dem blev mindre.

Dette gav Anledning til, at Præsten i en Forestilling til Stiftsdirektionen gav en udførlig Fremstilling af Sognets Fattigvæsen med Sammenligning mellem Før og Nu.

Af det sidste Aars Fattige var der 15 enlige Personer

med ikke ganske ubetydelig Fattighjælp; disse kunde man tænke sig lagte paa Lægd. Men 1 af de 15 var fjantet og 2 saa skrøbelige, at de ikke kunde transporteres; de maatte altsaa sættes ud af Betragtning. Af de øvrige 12 vilde 1 maaske betakke sig for det Slags Hjælp og foretrække at slaa sig paa Betleri; Resten eller 11 Personer vilde vistnok lade sig lægge paa Lægd, og 3 af dem vare saa vidt arbejdsføre, at de maaske kunde gjøre Nytte for sig, saa de kunde regnes for intet at koste; men de 8, som nu blive tilovers, vilde koste saa meget mere, eller Byrden med dem maatte værdsættes til mindst 12 $\frac{1}{2}$ Dagen eller omtrent 36 Spd. Aaret, hvortil endnu maatte lægges en 2 Spd. Aaret i Penge af Fattigkassen til Klæder for hver. De 12 Personer, her tales om, vare i Virkeligheden understøttede med Penge og Korn, ialt en Værdi af 120 Spd.; blev Lægdsforsørgelsen anvendt, vilde de sidste 8 alene kostet 304 Spd., altsaa 184 Spd. mere end alle 12.

Præsten gif videre og talte op, hvad den hele Fattigforsørgelse havde kostet i de Aar, da Lægdsforsørgelsen var paa det Høieste, og i sidste Regnskabsaar eller 1859 — Lægdsforsørgelsen overalt værdsat til 36 Spd. Aaret og Fattigkornet sat i Penge til ens Pris. Forholdet blev:

Aar	Lægdslemmer	Andre Fattige — deriblandt Familieforsørgere	Samlet Bekostning
1840	8	19	484 Spd. 88 $\frac{1}{2}$
1841	7	22	463 — 31 $\frac{1}{2}$
1842	9	23	532 — 51 $\frac{1}{2}$
1843	7	19	449 — 36 $\frac{1}{2}$
1844	5	20	421 — 109 $\frac{1}{2}$
1859	1	44	610 — 5 $\frac{1}{2}$

Heraf sees, at den hele Fattigudgift vistnok er steget; men af det før Anførte har man tillige seet, at det ikke var Lægdsforsørgelsens Afskaffelse at tilskrive. Aarsagen laa i andre Omstændigheder, eller i Uheld, som var overgaaet Folk,

faa Fattigkommissionen havde seet sig nødt til at antage sig usædvanlig mange Fattige, deriblandt flere forældreløse Børn.

Efter dette Opgjør har man da ogsaa vedblevet i dette Sogn med at bruge Lægd i mindst mulig Udstrækning, idet man mest kun søger til den i saadanne Nødstilfælde, som jeg har hentydet til med Talen om Straffelægd. Thi, som Præsten udtrykte sig, naar En tages paa Lægd, er han udfjæmt for hele Livet — taber Gresfølelsen, vil Intet bestille, gaar med Sladder, bliver fordringsfuld og ufornuftig, tvinger sig til Kaffe selv i Huse, hvor Kaffe ellers ikke er daglig Drik o. s. v.

Der indtraf i Bygden et ganske betegnende Exempel nu i Høst. Det gjaldt om at skaffe en Mand fuld Forsørgelse; han var kjendt for at være lei, og der var længe ikke Udfigt til at faa ham tinget bort for rimelig Betaling; men han lod selv falde et Ord om, at han kunde jo gaa paa Lægd; han skjønte vist, at han med sin Skamløshed nok skulde faa brevet det op til at leve flot. Dette skjønte imidlertid Fattigkommissionen ogsaa, og da den fik Bud om at faa ham borttinget for 36 Spd. Aaret, slog den til.

7. Da jeg i Begyndelsen af Kapitlet omtalte, hvorledes Lægdsholdet har taget af i en Række af Aar, hentydede jeg til den Mulighed, at det vil blive anderledes hermed under den nye Fattiglov. Jeg kan ogsaa tænke mig, at hin Aftagen under den gamle Lov ikke ene og alene var bevirket ved Erfaring om Dmgangs-Lægden's Misligheder, men at der ogsaa var andre Hensyn med i Spillet.

Fra gammel Tid af har det nemlig været Skik og Brug — ialfald paa mange Steder —, at Lægdslemmer bleve uden videre lagte „paa Matrifulsfylden“ eller med andre Ord fordelte paa Bønderne og andre Gaardbrugere efter Brugenes større eller mindre Styk, men uden Hensyn til Brugernes Formue og Indtægt for Resten. Hvad Fattigvæsenet tiltrængte af Madvarer eller af Penge for de andre Fattige, det blev ud-
lignet efter Formue og Indtægt. Ved denne sidste Signing blev den fattige Bonde taget let, og Personer udenfor Gaard-

brugerstanden bleve naturligvis medtagne. Naar det nu var Bønder, og kanske mindre formuende Bønder, som sad i Fattigkommissionen, kunde de under disse Omstændigheder finde ud, at de og deres Standsfæller vilde faa det lettere, om de Personer, der hidtil havde været lagte paa Lægd, herefter bleve satte ud for Betaling eller understøttede i eget Hjem med Penge; thi dette blev jo det samme som at tage en Del af Byrden og lægge over f. Ex. paa Løskarle, paa Fabrik-Giere, Skibsredere o. s. v., som deltog i at udrede Penge.

Omvendt under den nuværende Fattiglov. Denne foreskriver nemlig, at Lægdslemmernes Forsørgelse skal værdsættes til Penge, og at disse skulle slaaes sammen med al den øvrige Indtægt, som kræves og udlignes. Nu kan — det er udtrykkelig sagt i Loven — Udligningen foregaa uden Hensyn til Matrikulsfylden, eller al Skat kan lægges ubelukkende paa Formue og Indtægt, og naar Lægdslemmer alligevel fordeles paa Gaardbrugerne (Noget, som ikke vel kan være anderledes, saasom Løskarle f. Ex. jo ikke kunne tage imod dem), saa beregnes der en vis Betaling for deres Underholdning, og den gaar til Afdrag i Lægdsyernes hele Fattigudredsel. Men under disse Omstændigheder kunne de Bønder, som sidde i Fattigkommissionerne, regne ud, at de og deres Standsfæller ville staa sig paa, at ret mange af de Fattige lægges paa Lægd hos dem, at sige: mod høi Betaling — hvilken Betaling da paa en vis Maade eller for en Del udredes af de andre Statterdere til Gaardbrugerne.

8. At der kan tænkes og gøres saa, det fik jeg førstegang en Forestilling om ved et Besøg i Birkrim Sogn i Christian sands Stift, paa den før omtalte Rejse i afvigte Høst. Her saa jeg i Fattigprotokollen opført for sidste Aar foruden andre Fattige ikke mindre end 18 Omgangslægdslemmer, og det paa en nær værdsatte til det usædvanlig høie Beløb af 48 Spd. hver. Aaret før havde Tarten været 36 Spd.; men nu havde Fattigkommissionen foreslaaet og Kommunebestyrelsen bifaldt Forhøielsen. Den af de 18, som dannede Undtagelse, stod opført med 36 Spd. 2 $\frac{1}{2}$; det var,

som jeg hørte fortælle, en af de besværligste af dem alle, et Menneske saa skrøbeligt, at da det kom til Stykket, fandt man at det gik ikke vel an at sætte samme paa Dmgangslægd, saa han blev tinget bort indtil videre og altsaa egentlig ikke var Lægdslem. Men naar et saadant Lægdslem ikke blev dyrere, saa maatte Fattigkommissionen selv være sig bevidst, at 48 Spd. var høi Betaling for de andre 17. Men det er jo klart, at jo høiere Betalingen blev, desto bedre stod den Klasse af Skatteydere sig, som fik Betalingen, og denne Fordel vilde falde bort, dersom de Personer, som nu lagdes paa Lægd, bleve f. Ex. tinge bort*).

9. Efter disse mine Bemærkninger om Lægdsvæsenet og i Betragtning af Sagens Bigtighed haade for Lægdslemmerne og for de Familier, de gjæste, tillader jeg mig endelig at anmode dem, som monne dele min Interesse, om at meddele mig mere eller mindre udførlig Beskrivelse og Forklaring om:

- 1) den Maade, hvorpaa Lægdsforsørgelsen er indrettet i Bygden,
- 2) de Forandringer, som i Tidernes Løb vides at være gjorte,
- 3) hvad Indflydelse den nye Fattiglov har øvet i dette Stykke,
- 4) hvad Erfaring man har om Lægdsforsørgelsens Hensigtsmæssighed, og
- 5) hvilke Hindringer der stille sig i Veien for at saa overvundet de Misligheder eller Ulemper, man mulig har iagttaget.

*) For at saa Tingen ret tydelig, behøver man kun at tænke sig Betalingen for hvert Lægdslem sat helt op til 100 Spd. Dermed vilde vistnok den hele Fattigudgift for Sognet blive beregnet større, og den paa hver Skatteyder, altsaa ogsaa paa hver Gaardbruger, udlignede Skat vilde altsaa ogsaa blive større; men for Gaardbrugerne vilde denne Forsørgelse kun være tilsyneladende (eller de vilde tage ind igjen med den ene Haand, hvad de gav ud med den anden, hvorimod den for de andre Skatteydere vilde blive virkelig.

En og Anden kunde maaske se sig istand til at meddele deslige Oplysninger ikke alene for hans enkelte Bygd, men for et helt Bygdelag.

I Forbindelse med de schematiske Opgaver (navnlig om hvor mange af Borne og hvor mange af Børn der have været forsørgede ved Lægd) forestiller jeg mig, at saadanne Meddelelser skulde kaste et godt Lys over denne Del af vor Fattigpleie.

5. Sædeligheds-Tilstanden og Fattigkommissionerne. Raad. Spørgsmaal.

1. I forrige Kapitel fremsatte jeg Bemærkninger og Spørgsmaal om en Sag, som henhører under den egentlige Fattigpleie; med Overskriften over nærværende Kapitel har jeg nævnt en Sag, som vel ikke kan henregnes til Fattigvæsenet i indskrænket Forstand, men dog er af saa stor Betydning for dette, at man kunde ønske at faa den inddraget under Fattigkommissionernes aarvaagne Opmærksomhed og vedholdende Bestræbelse.

2. Jeg skal tillade mig at pege paa Sundhedskommissionernes Exempel. Deres Tilværelse er ikke mange Aar gammel og staar som Mærke paa en i vor Tid foregaaende Bending i Lægernes Anstuelse og Virkemaade. Det gjælder dem nu ikke blot om at forordne Mediciner, men ogsaa mere og mere om at faa indført saadan Skik og Orden i vort daglige Liv, at Helbredden kan styrkes og bevares og derved Sygdomme forebygges. Det er til Hjælp i denne Sag, at Sundhedskommissionerne ere bleve oprettede: deres Medlemmer skulde gaa som Bud fra Lægerne til hvert Hus i Bygden. — Og enkelte af Lægerne og Sundhedskommissionerne ere endog komne Fattigkommissionerne i Forkjøbet med at modvirke netop de Bygde-Ulykker, som nærværende Kapitel vil lægge disse sidste Kommissioner paa Hjerte, og som aabenbart angaa dem mest. Lantegangen hos Lægerne har været den, at Løs-

agtighed er menlig for Helbredden ikke blot umiddelbart formedelt dens svækkende Indflydelse eller formedelt den hæslige Sygdoms-Smitte, som ofte følger med, men endnu oftere middelbart derigjennem, at den paa mange Maader styrter Folk i Armod, saa de ikke kunne forjærge sig selv eller sine Børn forsvarelig med Føde, Klæder, Hus o. s. v.*).

Jeg vilde en lignende Bending i Fattigkommissionernes hele Maade at tage Tingen paa, saa der ikke blot tænkes paa at afhjælpe den Nød og Trang, som allerede var opstaaet, men tillige — og heller mere — paa at opmuntre og styrke den store og ubemidlede Mængdes gode og funde Stræben efter at hjælpe sig selv, saa derved nogle af de mange daglig forefaldende Forarmelses-Tilfælde kunde forebygges.

Det er godt, at der er Medicin i Apothekerne — det er endnu bedre at kunne undvære den. Det er godt, at der er Penge i Fattigkassen — det vilde for alle Parter være bedre og glædeligere, om ikke saa mange behøvede at ty til dens Hjælp.

Fattigkommissionerne staa Fattigdommen nær og se og kjende dens Aarsager fuldt saa vel, som Sundhedskommissionerne formaa at opdage Sygdommenes. Men Indsigten skulde lede til Handling.

3. En af Forarmelsens Hoved-Aarsager er den Folkets Tænkemaade og Bygdens Skik, som paa sine Steder i særdeles Grad befordrer Ungdommens naturlige Letfindighed og leder til Ukyndigheds Synd.

Denne med samt dens Foranledninger og Fristelser henhører naturligvis under det fjettede Bud og derved altsaa under de religiøse Bestræbelser eller Kirkens Omraade. Men dermed er det ikke sagt, at det skulde være utilbørligt eller ufornødent for Fattigkommissionerne at hjælpe til. Thi selv Nutidens ved borgerlig Lov anordnede Fattigkommissioner danne dog (det bør aldrig glemmes), gennem en Mangfoldighed af

*) Trede Beretning om Sædeligheds-Tilstanden, 1866, Side 105.

Mellemled, Fortsættelse af en Myndighed og Orden i Kirken, som er saa gammel, at den ligefrem er udgaaet af selve Apostlernes Anordning om Fattigforstanderes Udvalgelse til Medhjælp for Præste-Embedet (Ap. Gj. 6, 3).

Der er en Betyndelighed, som jeg oftere har fæstet Opmærksomheden ved, at i visse Strøg har det i lange Tider, og længere end vor Kundskab naaer, været værre med den Slags Letfindighed, som vi her have for Die, end i andre Strøg. Dersom det var kun et enkelt Præstegjeld, som udmærkede sig saa uheldigt, saa kunde det falde vanskeligere at modbevise en Forestilling, som er temmelig gjængs, at nemlig Saadant maa komme af, at der har været en mindre nidkjær og alvorlig Præst eller kanske en mindre heldig Række af Præster. Men at denne Forestilling ikke slaar til for at forklare den hele Sammenhæng, det forstaar man strax, naar man bliver opmærksom paa, at Ondet kan strække sig ud over en sammenhængende Strækning af Præstegjelde og en Bidde saa stor som et Bispedømme; her virke jo Præster med ulige Gaver ved Siden af hinanden, og de tilhøre jo Landets samlede Præstestand, ere udgaaede af den samme Skole og befordres og flyttes jevnlig fra det ene Bispedømme til det andet, Nogle fra Syd til Nord, Andre fra Nord til Syd, en Flytning, formedelft hvilken den Ulighed, der kan være i Præsternes Virken, aabenbar maa udjevnes, naar Tingen betragtes en Smule i det Store. Her maa altsaa være andre Omstændigheder tilstede, som have gjort, at Herrens Formaning, skjønt foreholdt Menighederne saa nogenlunde ligeligt, dog ikke har trængt ligeligt ind i Folkelivet, og her skulde det altsaa være vel, om der var nogen Medhjælp ved Siden af den rent kirkelige Bestræbelse.

4. Ganske nylig*) har jeg fremstillet en af Usædelighedens Følger, og det en saadan, som tydeligvis for en stor Del kommer til at berøre Fattigvæsenet. Af de omtrent 4000 uægte Børn, som aarlig komme paa Listerne, er der

*) I min „Tredie Beretning om Sædeligheds-Tilstanden.“

hvert Aar en 14—1500, hvis Fædre i den Grad slaa Haanden af baade dem og Mødrene, at disse maa søge Øvrighedens Bistand og faa Fædrene tilpligtede til at udrede noget Bist til Børnenes Opfostring. Man kan vide, det er mest Barnefædre af den fattige Klasse, som lade det komme til den Yderlighed, og til den samme Klasse høre naturligvis ogsaa de Kvinder, som have ladet sig forføre af dem. Nu vel, det Beløb, som ved Øvrighedens Resolution paalægges Fædrene for hine 14—1500 Børn, pleier være en 130,000 Spd., og faa stor en Byrde maa vi tillige tænke os for Mødrene, faa disse unge Menneſker, som faa vel kunde behøve hver Spareſkilling, faa paa sig en Skat og Tynge af over en $\frac{1}{4}$ Million Spd. — omtrent $\frac{1}{4}$ Delen af hvad Landets Fattigkasser have at udrede*).

Og se nu, hvor saare ulige denne ødelæggende Byrde er fordelt over Landet. Derſom man kaster et Øie paa det Kaart over Norge, som findes i min 2den Beretning om Sædeligheds-Tilstanden (1864), vil man se et sammenhængende mørkt Strøg — mørkt afbildet for de mange uægte Fødslers Skyld, som der foresfalde —; det er Landets store Midte fra Mjøsen til omkring Sognefjorden paa den ene Kant og til omkring Throndhjemsfjorden paa den anden. For samtlige Provstier her er der anmærket et saadant Forhold, at for hver Gang faa mange som 100 Par Folk bleve ægteviede, var der mindst 50 og lige til over 70

*) Jeg har her nævnt en af Løssagtigheds Følger, den, som tilfældigvis bedst kan regnes ud i Penge, og jeg behøver vist ikke med mange Ord at gjøre opmærksom paa, at Ondet i Birkeligheden er ganske anderledes omfattende og gennemgribende. Man tænke f. Ex. paa de mange Ægteskaber mellem unge og uerfarne Folk, som den samme Løssagtighed fører til, og videre den Overbefolkning f. Ex. inden Husmandsklassen, som disse Ægteskaber bevirke; men deraf følger igjen, at naar en Husmandsplads bliver ledig, faa er der altfor mange Hænder om den, og det gaar som paa en Auktion, hvor Barerne ofte drives op i altfor høi Pris. Er ikke flere af Landets ulykkeligste Husmandsbygder tillige de, hvor Løssagtigheden har herjet værst og længst?

Var unge Menneſker, ſom fik Børn ſammen uden at være gifte. Som et lyſere Strøg af lignende Størrelſe kan jeg pege paa (det gamle) Chriſtianſands Stift, hvor der, regnet paa ſamme Maade, var høiſt 30 og nedover til under 10 Par Forældre i ſamme Stilling. Nu føier jeg hertil følgende Forklaringer om Dpføstrings-Reſolutioner:

Folkemængden var ifølge Tællingen 1855:

i det første Strøg . . . 373,994,

i det andet Strøg . . . 244,413;

men det ved Dpføstrings-Reſolutionerne paa Barnefødrene lagte Beløb var gjennemſnitlig i Aarene 1860—64:

i det første Strøg . . 44,540 Spd.

i det andet Strøg . . 11,968 —

I det første Strøg var Folkemængden alſaa kun lidt over $\frac{1}{2}$ Gang ſtørre end i det andet, men Dpføstringsbeløbet var nær 4 Gange ſaa ſtort hiſt ſom her.

Men ſaadanne Ting vilde jeg, at Fattigkommiſſionerne ſaa at ſige daglig ſkulde betragte og betænke. Jeg mener, at naar det her omhandlede Onde, eller det hele Forhold med uægte fødte Børn, ſees at ſtige over en vis Grad*), ſaa ſkulde det gjælde ſom en ſærdeles Dpfordring for dem til at forſøge og atter forſøge, til at tænke ſig om og anſtrænge ſig atter og atter — for at ſaa hiblebet en Vending i Tingenes Gang.

5. Hvorledes da gribe Sagen an?

Jeg ſkal tillade mig at fremsætte mit Raad.

Saaſom det nu vel maa være erkjendt, at Overmaalet af hint Samfundsonde i viſſe Strækninger af Landet for en væſentlig Del hænger ſammen med det Natteſværmeri, ſom har taget Overhaand blandt Ungdommen, ſaa bør man for

*) Jeg ſynes at have hørt eller læſt om en engeliſk Lov fra den nyere Tid, ſom paabyder, at naar det tager ſaaledes til med Dødsfald i de overfyldte Byer, at det aarlige Tal ſtiger over en vis Procent, ſaa ſkal Byens Formandſkab være pligtig til at udrede de fornødne Penge for at ſaa udført viſſe befoſtelige Foretagender til Sundhedens Fremme, ſaaſom Kloak-Anlæg o. deſl.

det Første rette sine Bestræbelser mod dette sidste. Til den Ende sætte Fattigkommissionen sig i Forbindelse med Kommunebestyrelsen og sikkre sig dens Bistand og Samvirken; saa dele man Bygden i visse overkommelige Kredse og beskikke for hver to og to Mænd, og disse lade man gaa om sammen og besøge hvert eneste Hus, fornemt og ringe, for i Bygdens Navn at tale fortroligt og alvorligt om Sagen med Husbondsfolket og de Unge. Efter endt Befaring indbydes de beskikkede Mænd og andre Vedkommende til et Møde, hvor man meddeler hinanden, hvad man har erfaret om Stemningen og Tilstanden blandt Folket, og fremdeles aftaler om at holde vaagent Væge med, hvordan det gaar, og endelig enes om, hvad Tid man skal samles til nyt Møde. Husbondsfolket maa efter Omstændighederne gjentages, for at paaminde, advare, styrke og befæste.

6. Tanken om dette er opkommet hos mig ved at minde en Beretning, jeg selv har meddelt i Folkevennen, om en lignende Foranstaltning med Husbondsbesøg i Anledning af Sultefodringens nedarvede Ulykke og Brøde. Det var i Maalselvadalens Præstegjæld i Senjen og Tromsø Fogderi; en Forening mod Dyrplageri gav Stødet, og Kommunebestyrelsen optog og udførte Tanken. Husbondsbesøgene faldt heldigt ud; de udsendte Mænd fandt agtelsesfuld Modtagelse, og deres Raad og Formaninger syntes at gjøre det tilsigtede Indtryk*).

Tanken om en saadan Befaring af Bygden er fremdeles bestyrket hos mig ved Exempler fra Sundhedskommissionerne, som paa sine Steeder have ladet Mænd gaa fra Hus til Hus for at anstille Efterspørgsler og formane og give Raad med Hensyn til visse Ting, som henhøre under Renligheds-Tilstanden.

Og tilføjet er jeg bleven tilskyndet til at fremsætte min Tanke ved at blive bekendt med en noget lignende Fremgangsmaade i Balestrand i Sogn. Her udgik Forslaget

*) Folkevennen for 1864, Side 50 flg.

fra Præsten, der dannedes en Forening mod Nattelsøberi, ordnet omtrent som en Afholdsforening, fast hver agtbar Familie lod sig indtegne, der blev holdt Møder nu og da, og herved dannedes en Opinion, en Bygdens Mening og Villie, der siden tjente Præsten som Angstøb i hans Arbejde for samme Sag under Sjelesorgen*).

7. Imod mit Forslag vil Nogen maasse indvende, at der ikke sporedes synderlig Frugt af et Forsøg mod Nattelsøberiet for en 10—12 Aar siden, formedelt et af Justits-Departementet udstedt Cirkulære, som indskjærpede et ældre Lovbud og ved Lensmanden blev oplæst paa Kirkebatterne. Men jeg tvivler ikke om, at et med Alvor fremsført Ord fra Bygdens egne betroede Mænd vil have lettere for at vinde Indgang i Familierne end et saadant udenfra kommende Cirkulære. Det er ikke Trudsel, som skal udrette Gjerningen her, men en værdig og tillidsfuld Tiltale til Folkets Vresfølelse og Samvittighed.

Imod Forslaget kan ogsaa gøres den Bemærkning, at en Foranstaltning med saadanne Husbesøg synes vel nærgaaende. Dette er ogsaa saavidt sandt, at man maa ikke uleilige med samme uden i nogenlunde betydelige Anledninger. Men er ikke saadan Anledning forhaanden her? Vi handle om et Forhold, som ethvert forstandigt og findigt Menneſke vil indrømme er af en høist betænkelig og beklagelig Art og paavisselig har baaret de allersørgeligste Følger for en stor Mængde ellers baade hæderlige og skikkelige Menneſker, og derhos er det et Forhold, som er saa besynderlig seigt, at det har kunnet trodse baade Lovens Trudslar og Præsters og Biskoppers indstændige Formaninger i Menneſkealder. Men at Forholdet med denne Seighed dog ikke er dybt rodfæstet i Bygdens egentlige Leveskik, saa det af den Grund fortjente et Slags Skaansel, det sluttet deraf, at ved Siden af Bygder, hvor Nattelsøberiet hersker, er der andre Bygder og ligesaa norſke og gode, hvor det ikke hører hjemme. Skulde

*) Trede Beretning om Sædelighedstilstanden, Side 109 fig.

det da virkelig være for meget og fortjene at tages fornærmeligt op, om Bygdens Fædre, de Mænd, som Bygden selv har faaret til at varetage dens Læve, engang imellem gif Bygden igjennem, talte fortroligt og tillidsfuldt med Folket og søgte at vinde hver Mand for en ny og bedre Tænkemaade og Skik, at det virkelig kunde blive bedre med det gamle Dnde?

Ganske anderledes nærgaaende var en anden Foranstaltning i Anledning af samme Ulykke, som jeg veed om. Vedkommende Læge har selv fortalt mig det, og jeg veed, at det samme havde fundet Sted i hans Distrikt tidligere ogsaa. Ufædeligheden var meget udbredt, og jevnlig gif den veneriske Syge. Men for at faa Bugt med denne blev al Ungdommen i visse Bygder og mindre Grænder gennem Lensmanden tilfagt at møde paa vis Tid og Sted, Tilfagelsen blev uden videre efterkommet, baade Piger og Gutter indfandt sig, og medens Flokken var udenfor, blev En for En indladt for af Lægen at visiteres! Saadan rædsom Visitation skulde heller gjøres ufornudden formedelst en fri Henvendelse til Folket, som den af mig foreslaaede.

Der kan vistnok fremsættes flere Indvendinger, men jeg vil ikke lægge an paa at regne dem op og modbevise hver En. Her handles nemlig om en Sag, hvor saa alligevel Intet vil blive gjort, dersom ikke Sindet føler sig drevet til Handling for Sagens Betydnings Skyld og til Trods for en og anden Betænkelighed.

8. Med alt dette har jeg egentlig kun havt hint mørke Strøg for Øie; men jeg skal anføre nogle Træk fra Fæderen for at vise, at man ogsaa i de Strøg, som endnu ere at henregne til de lysere, maa være paa sin Post mod det her omhandlede Samfundsonde, som saa at sige lurar overalt.

Paa Fæderen blev jeg under en Gjennemreise ifjor mere end før opmærksom paa, at der nok allerede er noget, som man kunde kalde det vestlandske Nattevarmeri til Forskjel fra det ældre og mere bekjendte østlandske. Paa flere Steder i Christianiands Stift kan det mærkes, at i den sidste

Menneſke-Alder, efterſom der er blevet oparbejdet Veie, ſom indbyde til at ſpadsere, er Ungdommen kommen i Bane med at flokke ſig ſammen om Aftenerne for at ſpadsere ſammen. Skiffen er kommen fra Byerne og har ſom ſagt fulgt med de nye Veianlæg op igjennem Bygderne. Det Nye og Fremmede i Skiffen betegnes allerede ved det i Almuens Mund ſaa fremmede Udtryk „ſpadsere.“ Men iſær paa Jæderen maatte jeg erfare, at denne Aften-Spadsering altfor ofte ſtrækker ſig langt ud over Natten og alſaa har artet ſig til en Uſtit, ſom kan ſammenlignes med det øſtlandſke Natteløberi, ſkjønt dette ſidſte, hvor Gutterne ved Nattetide liſte ſig ind til Pigerne i deres Soverum, altid maa kaldes og virkelig er det farligere. Det var kommet dertil paa Jæderen, at flere Kirkeſogne ved ſine Formandſkabers Mellemkomſt havde erhvervet ſgl. Reſolution for, at en for nogle Aar ſiden udgiven Politilov, ſom egentlig gjælder for Gadeorden og Dands o. ſ. v. i Byerne, ogſaa ſkal være gjældende her. Man har jo nok ofte hørt om, at denne Lov er bleven udvidet til at gjælde for enkelte Gaarde paa Landet, hvor der er mere af bymæſſig Kommerce; paa Jæderen hørte jeg imidlertid for første Gang, at den, ſom ſagt, var bleven herſkende i hele Kirkeſogne. Men efter hvad jeg forſtod, var dog ikke Henſigten opnaaet dermed. Og det vilde da ogſaa være en altfor let Maade at forbedre Sæderne i en Bygd: at indgaa med et Andragende til Øvrigheden og ſaa dennes ſamtykkende Svar. En Politilov paſſer ikke ſtort i en Landsbygd, hvor der ikke er noget Politi at regne for. I vore Bygder maa Opinionen være Politilov og hver myndig Mand Politibetjent*).

*) Samme Dag, ſom dette er ſkrevet, faar jeg Brev fra en Mand paa Jæderen, ſom klager over den ſtigende Uſædelighed, navnlig hvad Natteløberiet angaar, og ſom forlanger at høre min Mening om en Forening, hanønſter at ſaa iſtandgøderimod, en Forening af Huſbønderne. Skal noget forſlaa, maa det udgaa fra de Ældre, mener han; men han frygter alligevel for, at Forældre og Huſbønder ikke ville ſtænke Sagen fornøden Opmærkſomhed. — Jeg ſtriver tilbage og fortæller om, hvorledes jeg har ſiddet og tænkt paa ſamme Sag.

9. Dette var mit Raad til Fattigkommissionerne i Anledning af den for Bygdens Belfærd mangesteds truende Usædelighed. Jeg kommer nu med en Bøn i samme Anledning.

Den oftere nævnte Trede Beretning om Sædeligheds-Tilstanden er for nogle Maaneder siden bleven sendt til Fattigkommissionerne i By og Bygd, og i Genhold dertil samt i Haab om, at den Beretning under sin Circulation mellem Kommissions-Medlemmer har vaakt nogen større Opmærksomhed for Sagen og Interesse for dens gaadefulde Dunkelheder, tillader jeg mig den Bøn, at man vil bistaa mine yderligere Forskninger med hidhørende Dplysninger.

Jeg har faaet udvirket, at der fra Kirke-Departementet er blevet sendt en Del Exemplarer af Skriftet til Sverige og Danmark, i Haab om, at jeg paa den Maade kan skaffe nogle Meddelelser om Forholdene der, til Sammenligning.

Jeg har fremdeles faaet udvirket, at Bogen ligeledes er sendt til samtlige Sognepræster i vort Land, og gjennem nogle af Biskopperne, som jeg derom har tilskrevet, har jeg Haab om at faa fra ret mange af Præsterne saadanne Bidrag af Dplysninger og Bemærkninger, som de maatte have nærmest Anledning til at give.

Naar jeg nu bærer samme Ønske frem for Fattigkommissionerne tillige, saa vil man forstaa, at jeg ret har tænkt paa at gjøre endnu et anstrængt Forsøg paa at trænge tilbunds i disse Undersøgelser.

Lader os smede, medens Jernet er varmt. Jeg griber Diebliffet, medens jeg, som sagt, tør tro at min nylig udkomne Bog har bragt Folk til at tænke over Emnet. Og de Mænd, som have Bidrag at meddele, skulde betænke, at nu er Diebliffet til det, nu, da En er rede til — om Gud giver Liv og Helse — at samle og bearbejde Bidragene og derved tjene et baade vigtigt og vanskeligt Samfundsanliggende.

Ved tidligere Leiligheder har jeg angaaende Sædeligheds-Forholdene begjæret og faaet af Præsterne visse schematiske

Tal-Opgaver. Men denne Gang veed jeg intet Enkelt at pege paa, stiler derfor mit Spørgsmaal mere i Almindelighed, beder kun Enhver om at have den Godhed at meddele mig simpelt hen, hvad han syntes, hvad han kom til at bemærke ved sig selv, hvad Betragtninger der faldt ham ind angaaende Ting i hans egen Bygd eller i Landet overhoved — da han saa hin Bog eller læste et eller andet af dens Afsnit.

Maaske dog Nogen kunde forlange en Smule nærmere Paapegning af, hvad jeg ønsker, og jeg hid sætter derfor nogle Spørgsmaal:

1. Hvordan er den sædelige Tilstand i Bygden? eller i Byen?
2. Hvilke Begivenheder ned igjennem Tiderne, hvilke Egenheder i Bygdens Etik og Folkets Tankegang have viist sig virksomme til at befordre eller hemme Dndet?
3. Hvilke Forsøg og Bestræbelser har der været gjort i Bygden mod Nattesfrieri, Natteløberi, Natteteie i Udhufene og lignende Misligheder?
4. Hvorledes pleie Fattigkommissionerne forholde sig med Andragender om Hjælp for Kvinder med uægte Børn?
5. Har man i mine Fremstillinger om disse Ting stødt paa Feiltagelser, eller paa Meninger, som man ikke just kan dele, saasom angaaende Marsagen til, at Usædeligheden er mere udbredt i visse Egne (Tredie Beretn. om Sædelighedstilstanden, Side 79 flg.), om den moralske Indflydelse af Indretningen med Opfostrings-Resolutioner (samme Steds Side 125 flg.) o. s. v., saa tjene man mig endelig med Berigtigelser eller Mobbemærkninger.

Der er noget inderlig vemodigt i saaledes atter og atter at komme med Spørgsmaal og indbyde til Overveielser over denne Sag. Det er en af vort Lands sociale Ulykker her handles om, og — endnu mere — det er et Forhold, som saa mangt et knust Hjerte lider under; og dette, at Forholdet endda varer ved fra Slægt til Slægt, det er som et Kors, der tynger paa vor Alles Samvittighed. Men naar jeg endda vover at røre ved denne ømme Sag, saa er det, fordi

jeg saa gjerne vilde se og virkelig har noget Haab om at faa se, at det letner og bedager sig her og der. En ret fyldig og udtømmende Fremstilling skulde dog vist ialfald give en Fornemmelse af, at Folket selv i Grunden sukker under Korset og ingenlunde betragter Sagen med saadan Letfindighed, som det ved første Dietast kunde synes.

6. Lægdsgaarden i Strinden.

I Bygden selv siger man „Fattigarbeidshuset“; men dette Navn falder ubeqvemt for Udtalen og passer desuden mindre godt i andre Maader. Den Tanke maa nemlig slet ikke faa raade, at det fornemmelig er i Fattighuse, at Arbeide hører hjemme; det bør jo meget mere gjælde som en Selvfølge, at der arbeides i ethvert beboet Hus, og heller mere der, hvor Formuen og Kraften og Modet er større. Fremdeles skal der i et Fattighus ikke blot arbeides; thi mange af Lemmerne, og det netop de af dem, som danne den faste Stok eller Husets stadige Beboere, skulde der leve Resten af sit Liv, føle Kræfterne aftage, lidt efter lidt ombytte Arbeide med Hvile, ligge paa Sygeleiet, tænke paa Døden. Lemmerne have samme Ret som de Fattige, der ere lagte paa Lægd omkring paa Bondegaardene: de nyde nødtørftig Forpleining i alle Dele og tilholdes som en Selvfølge at forrette det Arbeide, de formaa; i Birkeligheden er ogsaa den gammeldags og paa fine Steder ikke længer tidsmæssige Forsørgelse ved Omgangslægd forstørstedelen affkaffet i Strinden, efterat Lægdsgaarden, som jeg kalder den, blev indrettet til fast og bedre ordnet Forsørgelse*).

*) Som jeg altsaa tillader mig at bringe Navnet Lægdsgaard i Forslag, saa skulde jeg nok ogsaa ønske, at man herefter ved Udarbejdelse af Planer for deslige Anlæg vil bruge det mere hjemlige Udtryk „Husbonde“ eller „Husfader“ og „Madmoder“, istedetfor „Forstander“ og „Opsynskvinde.“

I Byerne, hvor man ikke er vant med Lægd og altsaa heller ikke med dette Ord og Navn, kunde man maaske vænne sig til at bruge Navnet Fattiggaarden eller Fattighjemmet.

Under det Navn Lægdshus omtalte og beskrev jeg Anlægget i Strinden kort efter at det var taget i Brug, og efter et personligt Besøg paa Stedet; det var i Folkevennen for 1863, Side 591 flg. Jeg fornøjede mig over det vakkre Anlæg og nærede livligt Haab om, at det skulde vise sig hensigtsmæssigt og velgjørende. Jeg tænkte mig, at det skulde blive nyttigt for Kommunen, som derved blev bedre istand til at beherske Fattigondet, og jeg forestillede mig, at det burde blive kjær for de Fattige selv, hvem Lægdsgaarden vilde give Anledning til at gjøre Nytte, saavidt deres Kræfter strakte, og derved til at gjøre den Byrde, de voldte Bygden, saa liden som mulig. Og paa disse Grunde anbefalede jeg Anlægget i Strinden, det første af det Slags her i Landet, til Efterligning af andre Kommuner.

Senere har jeg ofte havt Anledning til at erfare, at Fattigkommissionerne ret paa mange Steder gaa med Tanke om at faa noget Lignende istand, og hiit og her har jeg endog hørt, at man har skrevet op til Strinden for at faa meddelt Planen for Indretningen der og Oplysning om, hvordan den har virket. Da jeg derfor fattede Tanken om nærværende Hefte, skrev jeg ogsaa til Strinden og foreslog at sende mig ret udførlige Meddelelser, som jeg til Gjengjæld vilde sørge for at faa trykt engang for alle til Brug for alle Fattigkommissioner.

Hr. Proprietær Jakob H. Horneman, Ordfører i Fattigkommissionen samt Formand i den særskilte Direktion for Lægdsgaarden, gik med største Forekommenhed ind derpaa og har sendt mig den fuldstændige Samling af trykte og haandskrevne Aktstykker.

Heraf indtager jeg først Følgende:

1. Plan for det i Strinde Præstegjæld oprettede Fattigarbeidshus, approberet af Thronhjems Stiftsdirektion d. 19de Febr. 1863.

1ste Kapitel. § 1. Det Arbeidshus, som skal oprettes i Strinde Præstegjæld, har til Hensigt paa den ene Side at sætte Grændser for

overdrevne og ugrundede Fordringer paa Hjælp af Fattigkassen og paa den anden Side at sørge for, at de virkelig Trængende understøttes paa en hensigtsmæssig Maade. — Det bliver derfor at paase, at Lemmerne komme til at føre en regelret og sædelig Vandel og erholde en passende Beskæftigelse, ligesom at de Børn, som det ansees hensigtsmæssigt at optage i Anstalten, fikkes en god Opdragelse og Undervisning saaledes, at det kan haabes, at de ville danne nyttige Medlemmer af Samfundet. § 2. Anstalten oprettes paa en Gaard, som dertil indkjøbes. Omkostningerne ved Indkjøbet, Renter og Afdrag af Kjøbssummen samt de ved Anstaltens fremtidige Drift fornødne faste Udgifter paahvile de 3 Sognes Fattigkasser i Forhold til hvert Sogns Matrikultyid. De øvrige aarlige Udgifter udredes derimod af hvert Sogn i Forhold til det Dagantal, hvert Sogns Lemmer have været optagen i Anstalten i Aarets Løb.

2det Kapitel. § 3. Arbejdshuset staar under de tre Sognes Fattigkommissioner i Strinde Præstegjeld, hvilke i Arbejdshusets Anliggender sammentræde til en Fælleskommission, hvor Sagerne afgjøres efter de fleste Stemmer. Denne kombinerede Fattigkommission overdrager imidlertid den egentlige Bestyrelse til en Direktion af 5 Medlemmer, nemlig Fattigvæsnets Formand og 4 andre Medlemmer, som vælges af og iblandt Fattigkommissionens Medlemmer, forsaavidt ingen Anden skulde være at formaa til at overtage dette Hverv. To af disse Medlemmer ere fra Glade Sogn og et fra Annergerne. Denne Direktion vælger inden sin egen Midte sin Formand. § 4. Direktionen holder i Arbejdshuset maanedlige Møder og i overordentlige Tilfælde efter Sammentaldelse af Formanden. Imellem disse Møder handler Formanden paa Direktionens Begne, naar en Sag ikke kan opsættes til første Møde. Direktionens Medlemmer inspicere Anstalten tourvis hver Uge til ubestemte Tider og antegne i en Inspektionsprotokol, hvad de have fundet at anmærke. — Direktionens Pligter forøvrigt ere: a) Den bestemmer med Fattigkommissionens Samtykke (lfr. § 3) Forstanderens og den øvrige Betjenings Løn. b) Den ansætter og affædiger Forstanderen og Opsynskvinden. c) Den besørger — fornemmelig ved Forstanderens Vistand — Indkjøb af Materialier og Redskaber, bestemmer Udsalgspriser og forøvrigt Alt, hvad der hører under Anstaltens Økonomi, hvortil ogsaa regnes Spijs- og Arbejdsreglement. d) Den bestemmer, naar nogen særdeles Straf skal anvendes. e) Den fører en Forhandlingsprotokol samt Journal og Kopiebog, for hvis ordentlige Førelse Formanden er ansvarlig. f) Den indsender ved hvert Aars Slutning en almindelig Udsigt over Anstaltens Virksomhed i det forløbne Aar, hvilken gennem Fattigkommissionen oversendes Kommunebestyrelsen. g) Den paaser, at Forstanderen ikke sidder inde med en større Kassebeholdning end omtrent til en Maanedes løbende Udgifter. § 5. Anstaltens umiddelbare Bestyrelse paahviler en Forstander, der ansættes af Direktionen (§ 4) med

Forpligtelse til i Tilfælde af Fratrædelse at give Direktionen 3 Maanedes Opsigelse og til at rette sig efter en for ham udfærdiget Instrux. § 6. Opsynskvinden har det nærmeste Opsyn med Anstaltens Kvindes-afdeling. Hun ansættes paa samme Maade som Forstanderen og retter sig efter en for hende ligeledes udfærdiget Instrux.

3die Kapitel. § 7. I Arbejdshuset, hvor Kjønnene affondres, optages de Personer, som have Hjemstavnret i Strinden og af vedkom-mende Fattigkommission henvises om Optagelse til Arbejdshusets Direk-tion, hvilken i Tilfælde, at der er Plads i Arbejdshuset, uvægerligen har at modtage dem. I Tilfælde af, at flere Personer fra de forskjellige Sogne konkurrere om en ledig Plads, paafer Direktionen, at det Sogn, som for Diebliffet forholdsvis mindst benytter Anstalten, disponerer over den ledige Plads. Lemmerne gaa ud af Anstalten med Direktionens Til-læbelse, saasnart de selv tro at kunne forsørge sig, eller naar Direktionen antager, at Angjældende bør kunne det. Dersom det skulde vise sig, at noget af Lemmerne opfører sig saa slet, at det bedre kunde kvalificere sig til Optagelse i en Tvangsarbejdsanstalt, henvender Direktionen sig til vedkommende Fattigkommission, som foranstalter det Fornødne. § 8. For-saavidt det i de specielle Tilfælde efter de stedfindende Omstændigheder er muligt, sker Fattigunderstøttelsen kun ved Optagelse i Arbejdshuset. Naar Taler er om en Families Understøttelse, saa kan en saadan ogsaa efter Fattigkommissionens Beslutning ske ved Optagelsen af et eller flere af dens Lemmer, ligesom det ogsaa afhænger af Fattigkommissionens Bestemmelse, naar Moderen til et uægte Barn er trængende til Hjælp, om da det sidste alene eller ogsaa Moderen skal optages med. Naar Ægtefolk optages i Anstalten, bør det have for Nø, at de, saavidt Om-stændighederne tillade det, ikke stilles fra hinanden. § 9. Personer, der ikke have Hjemstavnret i Strinden, indtages kun i Sygdomstilfælde i Anstaltens Sygestuer mod en nærmere bestemmendes Betaling pr. Dag. Friske optages, naar Plads gives og deres Hjemsteds Fattigvæsen ønsker det. Direktionen bestemmer i saa Tilfælde den daglige Godtgjærelse. § 10. Saasnart en Person er indkommen i Anstalten, undergaar han og hans Tøi ufortøvet Renselse. Viser det sig, at han lider af nogen simplere smittsom Sygdom, f. Ex. Snat, lægges han i Sygestuen, indtil han er bleven frisk. Han benytter sine egne Klæder, saalangt disse strække, og beklædes forøvrigt paa Anstaltens Bekostning. Dersom der gives ham Klæder, idet han gaar ud, refunderes Anstalten Omkostningerne af ved-kommende Fattigkasse. Dør Nogen i Anstalten, bærer ogsaa vedkom-mende Fattigkasse Omkostningerne ved hans Begravelse. § 11. Lem-merne staa op om Morgen og gaa til Hvile om Aftenen til bestemte Tider, forsaavidt ikke Alder eller Svagelighed heri bør gjøre nogen Und-tagelse. § 12. Lemmerne arbeide til fastsatte Tider efter deres Kræfter og Anlæg efter et nærmere bestemmendes Arbejdsregulativ. Det heroer

paa Direktionen i det enkelte Tilfælde, om et Lem, der arbejder mere end Regulativet bestemmer, kan tilstaaes en liden Godtgjørelse for sit Overarbejde, om Angjældende kan tillades at anvende denne paa en af Forstanderen bifaldt Maade, eller om den skal, i Tilfælde han kan ventes at gaa ud, opbevares for ham indtil hans Udgang og da overleveres ham. Direktionen kan ogsaa tilstaa enkelte værdige Lemmer, især gamle og saadanne, som vise en særdeles god Opførsel, Kasse og Tobak, hvilke to Ting forresten ikke almindelighed tilstaaes. § 13. Lemmerne bespises med simpel tarvelig Landskost efter et nærmere bestemmendes Spisereglement, som ikke maa fraviges. I Sygdomstilfælde indlægges Lemmerne paa Anstaltens Sygestuer, af hvilke een indrettes for hvert Køn, og forpleies de her for Anstaltens Regning efter et særskilt Spisereglement, men Medicin-Udgifterne bæres af vedkommende Fattigvæsen. § 14. Al Rydelse af Brændevin er strengelig forbuden. Lemmerne maa ikke forlade Anstalten uden Forstanderens Tilladelse og maa igjen indfinde sig til bestemt Tid. Naar de ere ude af Anstalten, maa de ikke falde Nogen besværlig med Betlen. Forser Nogen sig herimod, nægtes ham Tilladelse til at gaa ud for Eftertiden. § 15. Lemmerne ere pligtige til uvægerligen at vise Forstanderen i Særdeleshed og Arbeidshusets øvrige Betjente i Almindelighed al Høflighed og Lydighed i enhver Henseende. Dovenstaa, Ulydighed, Forvanskning af Arbeidsmaterialier eller andre Brud paa Husets Orden og paa Sædelighed, straffes i Genhold til denne Plan og den gjældende Lovgivning. § 16. Morgen- og Aftenandagt holdes i Almindelighed hver Dag. Søn- og Helligdage holdes Højsandagt for dem af Anstaltens Lemmer, som ikke have haft Anledning til at besøge den almindelige Gudstjeneste. Forøvrigt sørges der ved hensigtsmæssige Midler for at tilfredsstille Lemmernes christelige, religiøse Trang. § 17. Har Nogen Noget at klage, henvender han sig til Direktionen eller nogen af dens Medlemmer. § 18. Dette Kapitels Bestemmelser, saavel som Spise- og Arbeidsreglementet, opslaaes i Arbeidshuset til Alles Efterretning.

4de Kapitel. § 19. Paa Sygestuerne optages saadanne Fattige, som ikke lide af farligere smittomme Sygdomme. § 20. For Sygestuernes Styld ansætter Fattigbestyrelsen en Læge ved Anstalten. § 21. De Sygges Pleie betroes i Almindelighed Lemmer, som dertil maatte anses fittede. Efter samme Spisereglement, som gjælder for de Sygges Bespisning, bespises de Lemmer, som besørges de Sygges Pleie, forsaavidt de Sygges Kosthold for nogen Del maatte være bedre end det for de øvrige Lemmer bestemte. § 22. Ligesom nærværende Plan ikke træder i Kraft, førend vedkommende Autoritets Approbation er meddelt, saaledes kan heller ikke nogen Forandring foretages uden efter Forslag fra Fattigvæsenet og med lignende Approbation (se Fattiglovens § 45).

Strinde, d. 3die Decbr. 1862.

Paa Fattigbestyrelsens Begne,
Th. Hirsch.

2. Instruz for Forstanderen ved Strindens Fattigarbeidshus.

a) Han har at bestyre og ordne Arbeidsdriften og paa se ethvert Arbeides nøiagtige Udførelse samt drive Jordveien, saavidt muligt ved Lemmernes Hjælp, paa den for Arbeidshuset fordelagtigste Maade. b) At forestaa Udsalget af det Forarbejdede og Indkjøbet af Materialier. c) At vaage over, at enhver Forstrift til Fremme af Orden og Sædelighed inden Anstalten overholdes; i hvilken Henseende han har en Husbondes Ret over sit Lyende. d) Han besørger ved Opsynskonen og ved at benytte Lemmerne Alt hvad der angaar Anstaltens Økonomi og Lemmernes Bespisning, i hvilken Henseende han vaager over streng Orden og Sparommelighed. e) Han paa ser, at Lemmerne staa op og gaa til Hvile paa bestemte Tider. f) Han paa ser at Ingen forlader Anstalten uden hans Tilladelse, fornemmelig at gaa ud i Bygden. g) Han har et nøiagtigt Tilsyn med, at Ild og Lys benyttes med Barsomhed. h) Han paa ser, at Bærelser og Arbeidsrum holdes renlige, udluftes og ikke oppvarmes for meget. i) Han ansætter og afstediger de underordnede Betjente, saafremt saadanne ansættes, hvorfor han ogsaa bærer det nærmeste Ansvar for deres Opførsel eller Forhold. k) Han har at omgaaes Lemmerne vel med Alvor, men dog med Blidhed, ligesom med al mulig Barsomhed og Opmærksomhed paa sig selv. Med Hensyn til Børnene har han en Faders Rettigheder og Pligter. l) Han begynder i Almindelighed Dagen og ender den med en liden Bøn, ligesom han hver Søn- og Helligdag holder Husandagt for de Lemmer, som ei kunne besøge den almindelige Gudstjeneste. m) Han optager Ingen i, ligesom han heller ikke løslader Noget af Anstalten uden Direktionens Samtykke, ligesom han i enhver Henseende har at rette sig efter dennes Forstrifter og Bestemmelser, og bør han altid have et vaagent Øie for Alt, som kan fremme Anstaltens Lær og Bedste. n) Han holder nøie Regnskab med de af Direktionen bestemte Bøger, over alle Indtægter og Udgifter, meddelser, om Direktionen forlanger det, maanedlig eller Kvartals-Ekstrakt, som konfereres med Bøger og Kassereholdning, samt ved Aarets Udløb Aarsregnskab, ledsaget af de fornødne Bilag.

I foranstaaende Instruz er senere ved Anstaltens Direktionsmøde 12te August 1864 besluttet tilføjet følgende Poster:

I Litra b tilføjes „efter Bemyndigelse meddeelt af Direktionen eller dens Formand.“ 1) Han er opmærksom paa, at de Lemmer, som ere syge, erholde, naar de ønske det, geistlig Bistand, hvorfor han i saadant Tilfælde lader den Præst hente, som den Syge helst ønsker. 2) Naar Noget paa Anstalten indtræffer, som det kan være af Interesse for Direktionen at vide, bør Saadant ufortøvet meldes. Dette er Tilfældet, naar Lemmer afgaa ved Døden, eller forlade Anstalten uden Direktionens Samtykke. 3) Naar han i eget Anliggende ønsker at være borte fra Anstalten, maa han indhente Direktionens Tilladelse. I Til-

fælde af hans Fravær fra Anstalten, indtræder Opsynskonen i hans Rettigheder og Pligter. 4) Porten for Anstaltens Gaardsrum holdes lukket fra Aften til Morgen, saasnart Mørket indtræder.

3. Instrux for Opsynskonen ved Strindens Fattigarbejdshus.

a) Hun forestaar efter Samraad med Forstanderen den kvindelige Arbeidsdrift, for hvis ordentlige Førelse hun nærmest er ansvarlig. b) Hun forestaar Huset's Økonomi, navnlig Kjøkkenet med Madens Tillavning og Uddeling. Hun sørger for at Værelserne holdes renlige, og at Lemmernes Klæder holdes ordentlige, renlige samt istandsættes, naar fornødiges. Hertil har hun den fornødne Hjælp af Anstaltens Lemmer, efter Forstanderens Bestemmelse. c) Hun forestaar navnlig Melfkens Behandling, ved Lemmer, som Forstanderen afgiver til dette Brug. d) Hun har dagligt og flittigt Tilsyn med de Syge, at de faa den Pleie og Tilsyn, som de tiltrænge. Hertil afgives den fornødne Bistand af Anstaltens Lemmer efter Forstanderens Bestemmelse. e) Hun bør i Almindelighed have sin Opmærksomhed henvendt paa Alt, hvad der inden hendes Kreds kan fremme Anstaltens Gavn og Bedste, og skal hun gjøre Forstanderen og Direktionen opmærksom paa, hvad hun i saa Henseende maatte formene at være af Interesse. f) Hun har forpørgt i enhver Henseende at rette sig efter Forstanderens og Direktionens Bestemmelser. g) Derfor hun i egne Anliggender ønsker at være fraværende fra Anstalten, har hun at henvende sig til Direktionen om Tilladelse. I Tilfælde at Forstanderen er fraværende, har hun at indtræde i hans Rettigheder og Pligter. h) I det Hele har hun paa bedste Maade at bistaa Forstanderen i Overholdelse af Anstaltens Orden i alle Retninger, ligesom hun skal omgaaes Lemmerne saaledes, som det sømmer sig en kristelig Husmoder.

4. Spisereglement for friste Lemmer.

Frokost hver Dag: 12 Lob Brød, $\frac{1}{2}$ Pot flummet varm Mælk.

Midtidsmad Søndag: 1 Pot Suppe og 8 Lob Brød, Suppen lavet paa 9 Lob Erter, 3 Lob Gryn og 6 Lob Kjøb uden Ben.

Mandag: 1 Pot Gryngrød af 12 Lob Gryn og 1 Pægl flummet Mælk.

Tirsdag: 16 Lob kogt saltet Fisk med $\frac{1}{2}$ Pægl Dyppe af Mælk og Mel, 8 Lob Brød, 5 a 6 Poteter, $\frac{1}{2}$ Pot almindelig Mælsuppe af 3 Lob Mel samt fornødent Salt.

Onsdag: 1 a 2 Silb, 5 a 6 Poteter, 8 Lob Brød og 1 Pot Suppe af 6 Lob Mel og fornødent Salt.

Thorshag: Som Mandag.

Freddag: Som Tirsdag.

Lørdag: Som Onsdag.

Mellemmad: Alle Søndage 1 a 2 Silb, 6 Lob Brød, 4 a 5 Poteter og $\frac{1}{2}$ Pægl skummet Mælk eller Æl.

Søndag: 8 Lob Brød, 1 Lob Smør og $\frac{1}{2}$ Pægl Mælk eller Æl.

Aftensmad alle Dage: Vandbrød af 16 Lob Bygmæl og $1\frac{1}{2}$ Pægl skummet Mælk.

Anmærkning. Istedetfor Erteruppe kan tages Suppe af Rodfrugter, hvortil 8 Lob Fæst eller 12 Lob Kjøb.

I Tilfælde der haves Fedt nok, kan tages Klub og Fedt istedetfor et andet tilsvarende Maaltid.

Grønsager, f. Ex.: Hovedkaal, Gulerod, Pastinacker, Timian etc. kan benyttes paa Suppen.

Det er en Selvfølge, at saafremt Lemmerne kan forskaffe nogen ferst Fisk, kan denne benyttes, først og fremst til de Syge.

De fire Høitidsaftener: Paaste, Pintse, Jul og Nytaar, Risengryngrød, 12 Lob Ris kogt i Mælk med Kanel, Sukker og Smør og 1 Pægl skummet Mælk. Alle Høitidsdage er Mellemmaden som Søndag. Paa de fire Festsdage faar alle Lemmer Kaffe om Eftermiddagen.

Til 1 Kop Kaffe beregnes $\frac{3}{4}$ Lob brændt Kaffe, $\frac{1}{32}$ Lob Cifori, $\frac{1}{4}$ Lob Buddersukker i Kaffe, 1 Spisestefuld Fløde.

(Senere tilspiet Anmærkning: Til 64 Portioner Kaffe medgaar: 1 Pund Kaffe, 6 Lob Cifori og 24 Lob Sukker).

Det Brød, som bruges, er grovt Rugbrød af sammalet Mel.

5. Spisereglement for de Syge.

Frokost: $\frac{1}{2}$ Pot kogt Mælk og 8 Lob Brød.

Middagsmad Søndag: 1 Pot Kjødsuppe med Gryn og Havegrønt, 12 Lob kogt ferst Kjøb uden Ben samt 8 Lob figtet Rugbrød.

Mandag: 1 Pot Gryngrød af 12 Lob Gryn og 1 Pægl skummet Mælk.

Tirsdag: Som Søndag.

Onsdag: 1 Pot Fiskesuppe samt 12 Lob ferst Fisk med 12 Lob Potetes og 6 Lob Brød med 1 Lob Smør.

Torsdag: Som Søndag.

Freddag: Som Onsdag.

Lørdag: Som Søndag.

Aftensmad: $\frac{3}{4}$ Pot Vandbrød af Bygmæl med $1\frac{1}{2}$ Pægl Mælk eller $\frac{1}{2}$ Pot Æl med Sirup i, eller ogsaa efter Lægens An-

ordning Thevand, $\frac{1}{2}$ Pot, med Mælk og $\frac{1}{2}$ Lod Budder-
sukker samt 8 Lod sigtet Rugbrød og 1 Lod Smør.

Halvkøjt: Halvdelen af hvad der er fastsat som hel Køjt.

Fjerdedelskøjt: Fjerdedelen af hvad der er bestemt som hel Køjt.

Diæt: $2\frac{1}{2}$ Pot flet Byggrynssuppe med 1 Lod Buddersukker
til hver Pot Suppe og den fornødne Vineddike samt 8
Lod Rugbrød.

I Anstalten anvendes Brød af sammalet Rugmel, men i
Sygestuen af sigtet Rugmel.

6. Arbejdsregulativ.

At spinde Tvindtraad, 2 M $\frac{1}{2}$ pr. Uge, — for Overarbejde 6 f pr.
M $\frac{1}{2}$; utvundet Lingarn, 3 M $\frac{1}{2}$, — 6 f pr. M $\frac{1}{2}$; at tvinde Hampegarn,
4 M $\frac{1}{2}$, — 3 f pr. M $\frac{1}{2}$; utvundet Hampegarn, 5 M $\frac{1}{2}$, — 3 f pr. M $\frac{1}{2}$;
tvundet Stots Uldgarn, 2 M $\frac{1}{2}$, — 4 f pr. M $\frac{1}{2}$; tvundet Stots Uld-
garn, 4 M $\frac{1}{2}$, — 4 f pr. M $\frac{1}{2}$; Rendingsgarn af Uld, 4 M $\frac{1}{2}$, — 4 f
pr. M $\frac{1}{2}$; Indfletgarn af Uld, 5 M $\frac{1}{2}$, — 3 f pr. M $\frac{1}{2}$; tvinde Nød-
haarsgarn, 10 M $\frac{1}{2}$, — $\frac{1}{2}$ f pr. M $\frac{1}{2}$.

At væve Bomuldstøi, 11 Alen pr. Uge, — for Overarbejde 2 f pr.
Alen; Badmel, 16 Alen, — 1 f pr. Alen; Linlærred, 11 Alen, — 2 f
pr. Alen; Nødhaarsgarn til Dækkener, 28 Alen, — 1 f pr. Alen; Lappe-
tæpper, 28 Alen, — 1 f pr. Alen.

At farve Uld med Haandfarver, 5 M $\frac{1}{2}$ pr. Uge, — for Overarbejde
2 f pr. M $\frac{1}{2}$; Bomuld med Haandfarver, 4 M $\frac{1}{2}$, — 2 f pr. M $\frac{1}{2}$; Nød-
haar med Haandfarver, 10 M $\frac{1}{2}$, — 1 f pr. M $\frac{1}{2}$; Stry med Haand-
farver, 10 M $\frac{1}{2}$, — 1 f pr. M $\frac{1}{2}$; plukke Drev, 22 M $\frac{1}{2}$, — 1 f
pr. M $\frac{1}{2}$.

At strikke Strømper, 1 Par pr. Uge, — for Overarbejde 4 f pr.
Par; Raggesoffer, 4 Par, — $1\frac{1}{2}$ f pr. Par; Raggesoffer for Børn, 6
Par, — $1\frac{1}{2}$ f pr. Par; Taahætter af Raggarn, 10 Par, — 1 f pr.
Par; Naalbandsvanter, 1 Par, — 4 f pr. Par; almindelige Grebvanter,
3 Par, — 2 f pr. Par; Fingervanter, 2 Par, — 3 f pr. Par; Puls-
vanter, 6 Par, — 1 f pr. Par; Mandstrøier, 1 Stk., — 6 f pr. Stk.;
Fruentimmertrøier, 1 Stk., — 6 f pr. Stk.

At sy Mandstrøier, $1\frac{1}{2}$ Stk. pr. Uge, — for Overarbejde 4 f pr.
Stk.; Buger, 2 Stk., — 3 f pr. Stk.; Vester, 2 Stk., — 3 f pr. Stk.;
Skjorter, 3 Stk., — 3 f pr. Stk.; Skjorter, 5 Stk., — 3 f pr. Stk.;
Særker, 3 Stk., — 3 f pr. Stk.; Trøier uden For, 5 Stk., — 3 f pr.
Stk.; Trøier med For, 4 Stk., — 3 f pr. Stk.; Sko, 2 Par, — 6 f
pr. Par; Børnesko, 3 Par, — 5 f pr. Par; Haandklæder, 24 Stk., —
3 f pr. Dufin; Lagener af Strie, 12 Par, — 1 f pr. Par.

At tilstjære Tøffelbunder, 6 Par pr. Uge, — for Overarbejde 1 f
pr. Par.

At paaspigre Overlæderet, 10 Par pr. Uge, — for Overarbeide 1 $\frac{1}{2}$ pr. Par.

At forarbeide Træsto, 6 Par pr. Uge, — for Overarbeide 2 $\frac{1}{2}$ pr. Par.

At binde Dørmatter af Halm, 12 Alen pr. Uge, — for Overarbeide $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ pr. Alen; Dørmatter af Ris, 12 Alen, — $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ pr. Alen; Dørmatter af Tougværk, 1 Stk., — 4 $\frac{1}{2}$ pr. Stk.

At forarbeide River, 2 Stk. pr. Uge, — for Overarbeide 2 $\frac{1}{2}$ pr. Stk.; Liaorv, 3 Stk., — 2 $\frac{1}{2}$ pr. Stk.; Bytter, 1 Par, — 4 $\frac{1}{2}$ pr. Par.

At banke Lin, 180 Kjær pr. Uge, — for Overarbeide 1 $\frac{1}{2}$ pr. Snes.

At brafte Lin, 180 Kjær pr. Uge, — for Overarbeide 1 $\frac{1}{2}$ pr. Snes.

At spinde Strygarn, 5 M $\frac{1}{2}$ pr. Uge, — for Overarbeide 2 $\frac{1}{2}$ pr. M $\frac{1}{2}$.

At forarbeide Ligtister, 2 Stk. pr. Uge, — for Overarbeide 6 $\frac{1}{2}$ pr. Stk.

For den som vasser Klæder, ugentlig 6 $\frac{1}{2}$; for den som hugger og fager Brænde, ugentlig 6 $\frac{1}{2}$; Budet ved Anstalten, om det er fast og et vorent Lem, ugentlig 6 $\frac{1}{2}$; den som er behjælpelig i Rjøskenet, ugentlig 10 $\frac{1}{2}$; Sygevogtersten, ugentlig 10 $\frac{1}{2}$; for Arbeide paa Marken, i Haven eller paa Laaven, ugentlig 6 $\frac{1}{2}$; for Arbeide i Fjøs og Stald, ugentlig 8 $\frac{1}{2}$.

Naar Arbeide, som ikke i denne Taxt er benævnt, gives en Person at udføre, som ved andet Arbeide kunde fortjene sig Dufør, tilstaaes ham som Godtgjærelse 6 $\frac{1}{2}$ pr. Uge.

Ved al Spinding tages Hensyn til det Spundnes Finkhed og Befæstethed forøvrigt.

Efter Udskrift af Direktionsprotokollen og Aftryk eller Afskrift af Direktionens Marsberetning for sidste Halvaar 1863 samt for 1864 og 1865, fremdeles af Fattigkommissionens Bemærkninger til den første Marsberetning, endelig efter Indberetninger og Regnskaber fra Forstanderen, skal jeg give følgende Oversigt over Lægdsgaardens Oprettelse og Drift og de indvundne Erfaringer.

A. Oprettelsen.

Strinde Præstegjeld, Nabobygd til Throndhjems By, bestaar af Sognene Glade, Malvig og Bratsberg. I Glade Fattigkommission, hvor den resid. Kap. Hirsch var Fattigbestyrelsens Ordfører til hans Forflyttelse i Aaret 1866, opkom Ideen til dennes Indretning i Sommeren 1860, og der pleiedes Forhandling derom mellem de tre Sognes Fattigkommissioner, Præstegjeldets Kommunalbestyrelse og en

for denne Sag nedsat Kommitte, hvis Ordfører Pastor Hirsch var. Ved Udgangen af 1862 trængte denne Kommittes Forslag igjennem, da Kommunebestyrelsen med 19 Stemmer mod 1 gav sit Samtykke til at der for Fattigvæsenets Regning skulde kjøbes en Gaard og der indrettes et saadant Fattigarbeidshus.

Kort efter kjøbtes Gaarden Petersborg i Glade Sogn for 5000 Spd.;*) med en Beføstning af 1700 Spd. bleve Husene noget anderledes indredede for det nye Brug samt Inventarium og Besætning anskaffet, og ved Midsummers Tid 1863 stod Anstalten færdig til Brug.

Det var vedtaget, at de aarlige Renter og Afdrag af Anlægskapitalen samt faste Lønninger skulde fordeles paa de tre deltagende Sogne i Forhold til deres Matrikulsfyld, men de aarlige Driftsomkostninger eller Husholdningsudgifter i Forhold til den Brug, som hvert Fattigdistrikt havde gjort af Indretningen i Aarets Løb (se Planen, § 2)**).

B. Søgningen.

Jeg mener nok, jeg kan benytte det Ord Søgning her, der tyder hen paa Frivillighed. Dels staar det nemlig de

*) Denne lille Gaardpart var bebygget som Landssted for en velhavende Mand i den nære By. Afsildning af Hovedbygningen, efter Photographi, ledsager den ovennævnte Beskrivelse i Folkevennen. Stedet har en venlig Beliggenhed, med en herlig Udsigt ud over Throndhjemsfjorden.

**) En Direktion for Lægdsgaarden blev dannet (se Planen § 3), og Pastor Hirsch, under hvis Ledelse de forberedende Forhandlinger vare saa lykkeligt førte, var Direktionens Formand fra Begyndelsen af og — saa vidt vides — lige til hans Forsyttelse fra Stedet. At nu Lægdsgaarden i Strinden staar som et lærerigt Exempel for andre Fattigdistrikter, det skyldes visse hans Iver og Udholdenhed, hans Tro paa Forsøget og Kjærlighed til Sagen. — Ellers erindrer jeg af Hr. Hirsch's egen Mund, at han havde faaet god Hjælp i nogle Oplysninger, som en Mand i Bygden, der var kjendt i Slesvig eller Holsten, skaffede tilveie om lignende Indretninger der. Det er mig ogsaa bekjendt, at f. Ex. den nye og store Fattiggaaard i Tilstøb nær Helsingør tildeels er indrettet efter Slesvigsk Mønster.

tre Fattigkommissioner, som tilsammen raader over Lægds-gaarden, frit for at afgjøre, hvilke af deres Fattige de ville tildele Understøttelse med Lægd her paa Gaarden, dels staar det de Fattige selv frit for, om de ville lade sig optage paa Lægds-gaarden eller forsøge paa at hjælpe sig selv. *)

Søgningens Størrelse kan ellers angives ved Tallet paa de optagne Lemmer samt paa Opholds-Dagene, og det færskilt Sygedage og andre Dage, saaledes:

	Lemmer.	Sygedage.	Andre Dage.	Tilf.
1863, Juli	24	148	251	399
August	27	167	459	626
September	21	102	472	574
Oktober	32	138	651	789
November	32	184	706	890
December	32	134	801	935

Og i maanedligt Gjennemsnit for

1864	35	162	826	988
1865	?	224	921	1145

I det sidste Aar havde Gaarden ialt havt 93 Lemmer; men det kan ikke netop sees, hvor mange der var i Gjennemsnit i hver Maaned.

I hvert Fald se vi af Dagetallet, at Søgningen er tiltaget jevnt.

*) Da Lægds-gaarden skulde tages i Brug, optog Fattigkommissionen et Mandtal over sine Fattige, og delte dem i 4 Klasser, nemlig:

- 1) enlige og rørlige Personer;
- 2) mere svage Personer, enlige eller ogsaa gifte, men børnløse;
- 3) Familier med Børn, og
- 4) meget skrøbelige Folk samt Pleiebørn.

Klasse 4 var der ikke Tale om at optage paa Lægds-gaarden. Folk af Klasse 3 skulde kun sættes ind i yderligere Tilfælde, f. Ex. om de viste et meget usikkert Forhold; Klasse 2 skulde heller ikke i Lægd her for det Første; men til alle Personer af Klasse 1 blev det sagt, at vilde de fremdeles nyde Fattighjælp, saa maatte de forspøge sig til Lægds-gaarden. En hel Del af de saaledes Tilfagte betakkede sig, prøvende paa at slaa sig igjennem uden Hjælp (Folkene-vennen, anf. St.).

I Sygestuerne har ligget ikke blot de af Gaardens Beboere, som nu og da have været syge, men ogsaa Folk, som færsfikt for Sygdoms Skyld ere blevne optagne. Forsaavidt har Lægdsgaarden altsaa tjent som et Hospital. Gaarden har da ogsaa sin egen Læge (se Planens 4de Kapitel).

De egentlige Lemmer (de uberegne, som ere indkomne alene for Sygdoms Skyld) ere for 1863 opregnede saaledes med Hensyn til Kjøen og Alder:

			Mdtkj.	Kudtkj.
Børn fra	2 til 14 Aar		1	2
i Alderen	20—30	"	2	1
—	30—40	"	"	2
—	40—50	"	1	"
—	50—60	"	"	2
—	60—70	"	3	8
—	70—80	"	4	6
—	80—90	"	1	1
Tilsammen			12	22

Disse Tal passe godt til hin Forestilling om Lemmerne, at det mest er Folk af den Klasse, som ellers lægges paa Lægd, paa faa Undtagelser nær aldersfegne og vel ogsaa aldersfuge Folk, især Fruentimmer.

For 1865 opregnes Lemmerne saaledes efter Alderen:

under	10 Aar	18
mellem	10 og 20 Aar	17
—	20 og 30	9
—	30 og 40	4
—	40 og 50	7
—	50 og 60	5
—	60 og 70	9
—	70 og 80	13
over	80 Aar	11

Tilsammen 93

Efter dette ser man, at det lidt efter lidt er blevet Brug at tage endog temmelig mange Børn ind. Næmeligvis ere de mest fulgte med Forældre og til et kortvarigt Ophold. Den første Aarsberetning, som kun havde faa Børn

at melde om, har synligen dannet Modellen for de følgende, og dette tør være Årsagen til den Synderlighed, at disse ellers saa særdeles omhyggelige Årsberetninger ikke dvæle videre ved det noget noget forandrede Præg, som Livet paa Lægsøgaarden maa have faaet formedelt den megen Ungdom. Jeg savner saaledes nærmere Oplysning om, hvad Foranstaltning man har truffet til Børnenes Pleie, Undervisning og Opdragelse, og jeg vilde gjerne vide, om man af Børnenes Ophold har kunnet bemærke nogen menlig Indflydelse paa deres Charakter. Jeg for min Del vil gjerne tro, at det kan gaa godt; men jeg mener dog, at her er et farligt Punkt, som kræver særdeles Opmærksomhed.

C. Koftholdet.

Om denne for alle deslige Anstalter saa vigtige og vanskelige Sag har der været tænkt og talt meget i Strinden, og det er af stor Interesse at lægge Mærke til Resultatet af Overveielserne.

Direktionen siger i Beretningen for 1863:

„Da Direktionen tog Spisereglementet under Overveielse og fastsatte dette, lededes den paa den ene Side af den Tanke, at Lemmernes Bepisning burde være vel tarvelig, men ogsaa tilstrækkelig, og paa den anden Side, at den maatte blive Anstalten saa billig som mulig og ikke være stikket til at drage Folk til Anstalten. Den tror i alt Bæsfentligt at have opnaaet dette, og formener man derfor, at der er fra Lemmernes Side ingen Grund til at klage. Hvad Lemmerne mindst synes at have ligt, er Sild til Mellemad og Mangelen af Fladbrød; men hertil skal man bemærke, at Sild jo paa vore Kanter er en almindelig Spise for alle Menneſter og navnlig for Arbeidsfolk, og Fladbrød vilde, om det som Næringsmiddel ſkulde være tilbeldt i paſſende Grad, blevet ikke lidet dyrere, — iſær paa Grund af Arbeidet og Brændet —, end Rugbrød, naar dette kan leveres for den Pris, hvorfor det hidtil er ſteet, nemlig 96 ſ for 1 Bog Grovbrød og 1 Spd. 12 ſ for 1 Bog Huſholdnings-

brød, hvilken Pris efter Nytaar er bleven ei ubetydelig billigere."

Dg i Beretningen for 1864 læses Følgende:

„Med Hensyn til Bespisningen henvises til det nu af Stiftsdirektionen approberede Spisereglement*). Dette er siden forrige Beretning undergaaet nogle Endringer. Direktionen havde for sin Del vistnok den Overbevisning, at Bespisningen baade med Hensyn til Mængde og Godhed tilfredsstillede ethvert rimeligt Krav, og var man derfor ikke meget tilbøjelig til at gjøre nogen Forandring i det engang bestemte. I Sommerens Løb erfarede man, at der især paa enkelte Steder i Bygden havde dannet sig den Mening, at Anstalten ikke bespiste Lemmerne saaledes, som ønskeligt mentes at være. Skjønt en saadan Mening virkelig maatte ansees begrundet i Ubekjendtskab til i hvad Forhold Bespisningen i Anstalten staar til Arbeidernes Levemaade i Bygden, og muligens var opkommen alene fordi Bespisningen saibdt saa billig, som Tilfældet var, fandt Direktionen dog, at det maatte være rettest, at Sagen undersøgtes fra Grunden, saa meget mere, som det jo maatte erkjendes at være af Interesse for Anstalten ogsaa i denne Henseende at staa i det rette Lys. I et kombineret Fattigkommissions-Møde i Juli Maaned blev derfor bestemt, at Bespisningen paa Anstalten skulde nøie undersøges af en Kommitte paa 11 Medlemmer, nemlig Direktionens Medlemmer samt 2 Fattigkommisærere for hvert Sogn. Disse Sidste vare (Navnene nævnes). Denne Kommitte skulde ogsaa med det Samme revidere Instruxen for Forstanderen og Opfyndsvinden, samt Arbeidsregulativet. I den Hensigt skulde denne Kommitte, forsaavidt Bespisningen betræffer, være tilstede ved de forskjellige Netters Tillavning i en Uge, ligesaa de raa Spisevarers Udveining til Kogningen og Udelingen samt Spisningen af den tilberedte Mad, hvorhos der hver Gang skulde spørges Lemmerne, om de stedsf fik Maden saaledes, som ved denne Leilighed, da Kommitteen var til-

*) Det er dette Spisereglement, som er aftrykt ovenfor Side 58.

stede. I Møde i Komiteen den 12te August udtaltes derpaa enstemmigen som Resultat af de gjorte Sagttagelser, at Bepisningen efter det gjældende Reglement maatte ansees i enhver Henseende for at være baade forvarlig og tilstrækkelig, og at Klager i saadan Retning maatte være ubesøiet. Imidlertid bestemte Direktionen dog, at Silden skulde fra 1ste Oktbr. om Søndagen byttes med Smørebrød, samt at der til Mellemmaden det hele Aar igjennem skulde gives $\frac{1}{2}$ Pøgl Mælk eller Ol. Ligeledes fattedes Bestemmelse om en særegen Bepisning de 4 Høitidsaftener. I Overensstemmelse hermed blev altsaa Spisereglementet modificeret, og i saadan Form er det nu approberet. Uffrist følger hermed."

I Beretningen for 1865 endelig heder det:

"Bepisningen i Anstalten er foregaaet efter det i 1864 approberede Reglement, hvorved man ikke har nogen Bemærkning at gjøre, og saavidt Direktionen bekjendt ere ogsaa Klagerne i denne Retning forstummede."

For de syge og friske Lemmer under Et er Koftholdet beregnet at have kofstet for Dagen:

i Aaret 1863 omtrent	$8\frac{1}{2}$ f,
i Aaret 1864	— $7\frac{1}{2}$ =
i Aaret 1865	— $7\frac{1}{2}$ =

Hertil er at mærke, at for de stittige og ordentlige Lemmer kan Koftholdet blive noget forbedret formedelsk de Indrømmelser, som der skal tales om under næste Uffnit.

D. Arbeidet.

Det andet Hovedstykke ved dette Slags Fattigforsørgelse er at skaffe Lemmerne Sysselsættelse.

I Strinden har det viist sig at være en sand Velgjer-ning, at Anlægget er forenet med Gaardsbrug, der kræver forskjelligartet Arbeide og det af saadant Slags, som Lemmerne i en Landsbygd ere vant med. Derhos fremgaar det af alle Aarsberetninger, at Indretningen med Godtgjørelse for særdeles Flid (se Planen § 12 og det ovenfor, Side 60, trykte Arbeidsregulativ) har svaret til Hensigten.

J Marsberetningen for 1863 heber det saaledes:

„Fremdeles skal man tilslut bemærke, at den Bestemmelse i Planen, at Direktionen kan tilstaa en liden Godtgjørelse, naar Lemmerne arbeide over den fastsatte Tagt, hvilken Godtgjørelse kan anvendes paa en af Forstanderen bifaldt Maade, har virket meget gavnligt til at befordre Flid og Arbeidsomhed imellem dem. Som Exempler paa, hvorvidt man i denne Henseende har bragt det, kan anføres, at Høaannen tilendebragtes alene ved Lemmernes Hjælp, med Undtagelse af Slaatten, som var dem for tung, at Kornet blev skaaret, støret og indbragt i Hus samt senere tørstet alene af Lemmerne, at Poteterne bleve rensede og hyppede samt optagne af dem, hvorimod Høstpløiningen blev bortleiet, da dette Arbeide var for tungt for dem. Et af Lemmerne styrer nu Hjøset ret godt, et andet Stalben og Kjørsejen, et tredje Vedstellet o. s. v. Som Exempel paa, hvad et gammelt 10aarigt Lægdslem kan udrette i Haandarbeide, kan anføres, at hun i en Maaned spandt $28\frac{1}{4}$ Mk., fornemmelig 3-tot, Udgarn baade fint og godt. Det er en Selvsølge, at den større Del paa langt nær ikke kan komme op imod disse.“

Foruden den tagtmæssige Pengegodtgjørelse for Overarbeide har Direktionen ogsaa tilstaaet Kaffe for Flid, hvilken sidste Begunstigelse ogsaa har været tilstaaet enkelte værdige Gamle, om de end ikke have kunnet arbeide. Alle disse Indrømmelser vare i 1864 saadanne, at der i Gjennemsnit hver Maaned var en 14 Lemmer, som fik i Overarbeidspenge lidt over $1\frac{1}{2}$ Spd. og derhos ugentlig 15 Kopper Kaffe. Det var Høiden, at et Lem fik 3 Kopper Kaffe for Ugen.

For at sysselsætte de Hænder, som ikke vare i Arbeide ved Gaardsbruget eller ved Husholdningen, blev der naturligvis kjøbt Materialier af forskjelligt Slags, til Spinding o. s. v., men man blev mere og mere saa heldig at kunne slippe derfor, da Anstalten fik Søgning med Arbeide for Fremmede.

Den samlede Arbeidsfortjeneste, deri indbefattet Arbeidet ved Gaardsbruget, blev beregnet at udgjøre for hvert Lem:

for 1863 omtrent 12 Spd.

= 1864 — 11 —

For at give Begreb om Gaardsbrugets Størrelse skal jeg anføre efter Beretningen for 1864, at dets Udbytte havde en Værdi af omtrent 484 Spd., „som vel paa det Nærmeste kan ansees som Netto, naturligvis med Fradrag af de 32 Spd., som Leiearbeidet har kostet; alt det øvrige Arbejde er nemlig udført af Anstaltens egne Folk.“

Avlingen var i 1865 750 Bog Hø, 60 Bog Grønsober, 5 Tdr. Byg, 30 Tdr. Havre, 77 Tdr. Poteter, 220 Tdr. Turnips, 210 Stkr. Hovedkaal, desuden andre Havesager. For 1864 sees det, at Besætningen var 5 og 6 Rjør, som gav 10,375¹/₄ Pot Mælk.

I 1864 vandt Lægdsgaarden 2 Præmier, en for en Ro ved et Dyrskue og en for en Turnipsager.

Direktionen, som finder, at Gaardsdrift har viist sig at gøde den hensigtsmæssigste og fordelagtigste Sysselsættelse for Lemmerne, tilføjer, at for den Sags Skyld kunde Bruget gjerne været en Del større.

E. Disciplinen og Huslivet.

Af Beretningen for 1863:

„Det antoges i Førstningen at ville være en ikke lidet vanskelig Opgave at ordne det Fornødne med Hensyn til Husets indre Orden og Disciplin. Efter det Kjendskab man havde til en stor Del af de Lemmer, som kunde ventes, syntes det rimeligt, at de vanskelig vilde finde sig i den Husorden, som er nødvendig ved en saadan Indretning. Resultatet har imidlertid viist, at den Frygt, man i saa Henseende havde, for en stor Del har været overdreven. Det er en Selvfølge, at Lemmerne, i Førstningen de anbragtes i Anstalten, fandt sig kun lidet tilfredse — Noget, som ogsaa fandt sin Gjenklang i de mange forvirrede og falske Rygter, som, Huset angaaende, omspredtes i Bygden —; men man tror at have fuld Føie til at sige, at Sagen efterhaanden har stillet sig ganske anderledes. Imedens man i Førstningen klagede,

snart over at Lemmerne bleve overlæssede med Arbeide, som oversteg deres Kræfter, snart over at Koftholdet ikke var saaledes, som med Grund kunde fordres, antages det, at Forholdet stiller sig nu saaledes, at Enhver, som kjenner kun Noget til Sagen, vil være kommen til Erkjendelse af, at Bygden uden al Tvivl sørger paa denne Maade saa forsvaerlig for sine Fattige, som Christenpligt kræver. Direktionen er i denne Henseende tilbøielig til at antage, at man paa ingen Maade kan gaa videre i Omhuen end skeet er, dersom ikke den anden Hensigt med Anstaltens Oprettelse, nemlig at møde uforklammede og ubegrundede Fordringer om Understøttelse, skal trædes for nær. Man skal dog bemærke, at Direktionen, med den kombinerede Fattigkommissions Samtykke, lod Lemmerne i Julen saa et bedre Kofthold samt Kaffe, — en Foranstaltning, som synes at være modtaget med megen Erkjendtlighed. Det har viist sig, at man ved at behandle Lemmerne paa en rolig, findig og bestemt Maade paa det Nærmeste har opnaaet, hvad man kunde ønske. Det har kun i to Tilfælde for et Par Lemmer været nødvendigt at afforte lidt paa Kosten og for eet af disse to Lemmer har man tillige maattet true med en alvorligere Straf, men som det dog blev ufornødent at anvende, da Angjældende faldt til Føie."

„Hvad Anstaltens Indflydelse paa Lemmerne angaar, da synes det Direktionen, at selve deres Udseende har vundet, og eftersom den Renlighed, som iagttages saavel i Huset selv som med deres Klæder og egen Person, ligesaa naar Madstellet i det Hele bliver dem tilvant, føle de selv Forbedelene og blive taknemmelige for Indretningen. Det antages ogsaa, at nogle af de yngre Lemmer maaske allerede til Sommeren ville have erhvervet sig en forhen for dem ukjendt Færdighed i Forskjelligt saavidt, at de kunne sørge for sig selv. Tilladelse til at besøge Slægtninge og Kjendinge har paa Anmodning været indrømmet, især paa Søn- og Helligdage. De Lemmer, som have været saa forlige, at de have kunnet gaa, have, naar de have ønsket det, besøgt Kirken,

ligesom Morgen- og Aftenandagt hver Dag og almindelig Højsang om Søndagene er holdt af Forstanderen. Ogsaa har Formanden et Par Gange holdt Dpbyggelser."

Af Beretningen for 1864:

"Hvad Huset's Orden og Disciplin angaar, maa man sige, at Erfaring i alt Væsentligt har stadfæstet, hvad man i forrige Beretning derom har anført. Det er jo selvfølgelig, at ikke ethvert Lems Dpsørsel kan være rosværdig, men naar Klager over Anstød mod Højsangen m. m. i det Hele maa siges at være sjældne, og naar den hele Højsangen, paa et Par Undtagelser nær, haandhæves ved Hjælp af Formaninger, Overarbeidspenge, Kaffe og Tobak, synes Direktionen at maatte være fuld tilfreds. Den Foranstaltning, at tilstaa Overarbeidspenge for Flid, Kaffe eller Tobak for Flid og god Dpsørsel, maa Direktionen anse som meget hensigtsmæssig."

"Det er Direktionens Haab, at Forholdet i Fremtiden i denne Retning maa kunne vedblive, og tror man at kunne have en forøget Støtte for dette Haab i den Indflydelse, som en ældre Stof af i det Hele taget tilfredse Lemmer vil have paa Nyankomne. I et Par Tilfælde har Direktionen, som foranmeldt, maattet ty til Anvendelse af noget strengere Straf mod et Par af de yngre Lemmer, som i en meget utilbørlig Grad misbrugte den dem givne Tilladelse til at besøge Kjendinge og Beslægtede. Straffen bestod i, at Angjældende blev sat alene paa et lyst Værelse, den ene i to, den anden i tre Dage. Virkningen har viist sig nok saa god, og Begge have ikke senere givet Anledning til nogen Klage. Lemmerne have oftere, især paa Søn- og Helligdage, havt Tilladelse at besøge Slægt og Venner. Saadan Tilladelse tilstaaes af Forstanderen, naar Permissionen kun gjælder et Par Dage; ønskes Permission længere, tilstaaes den af Direktionens Formand efter Forestilling fra Forstanderen; der holdes i den Henseende meget over, at den tilstaaede Permission ikke overstrides. Hvis dette alligevel sker, ansees angjældende Lem som udgaaet af Anstalten, og beror det da paa vedkommende Fattigkommission, om det igjen skal optages. De rørlige

Lemmer have naturligvis havt fri Afgang til at besøge Kirken, naar de ønskede det. For dem, som ikke have søgt Kirken, har Forstanderen hver Søndag holdt Husandagt, ligesom for Alle Morgen- og Aftenandagt er holdt hver Dag. Direktionens Formand har et Par Gange holdt Bibellæsninger. Paa Anstalten have en Del Bøger af religiøst Indhold, som nu jævnt benyttes."

Efter tilsvarende Udtalelser for 1865 heber det:

„Forøvrigt skal Direktionen bemærke, at Anstaltens Indflydelse paa flere af dens Lemmers Forhold og Moralitet utvivlsomt har været heldig. Denne Fordel kan vel ikke vurderes i Penge; men dens Værd maa formodentlig agtes høit. Denne Indflydelse vil forhaabentlig ogsaa udvikle sig mere og mere, alt som Anstalten faar Tid til at virke."

Forstanderen*), og hans Kone, som er Huset's „Opsynskvinde", ansattes i 1863 med en aarlig Løn af 250 Spd. samt istedetfor det reglementerede Kosthold, efter deres eget Valg, 24 Spd. for hver, altsaa tilsammen 298 Spd. aarlig, tilligemed frit Hus, Lys og Ved.

„Uagtet denne Ordning, hvorved Forstanderen og Opsynskvinden nyder Godtgjørelse for Kosthold istedetfor dette in natura, i ethvert Tilfælde ligeoverfor disse er den humaneste, og under nærværende Forholde ingen Betænkelighed kan vække, tør det dog være Spørgsmaal, om Ordningen som almengjældende Regel er hensigtsmæssig, idet det vel kan tænkes, at det vilde gjøre et godt Indtryk paa Lemmerne, naar de saa, at Forstanderen og Opsynskvinden nydedes med samme Kost, som tilstodes dem. Direktionen har al Grund til at være tilfreds med den Maade, paa hvilken Forstanderen og hans Kone have løst den ikke lette Opgave at staa i Spidsen for en saadan Anstalt, og tvivler ikke paa, at efter som Rutine og Erfaring vindes, vil han endnu bedre kunne udfylde den Plads, han indtager i Anstalten. Forstanderen

*) Om jeg ikke mindes Feil, er han Gaardbruger af Stand og har tidligere brugt Gaard for egen Regning.

androg et Par Gange om, at der maatte ansættes en Pige ved Anstalten, men Direktionen fandt, saalænge Belægget ved Anstalten ikke var større, ikke Grund til at anbefale Andragendet, og Fattigbestyrelsen afflog det. Direktionen mente ogsaa, at ved en Tjenestepiges Ansættelse vilde der blive mindre Anledning, især for de yngre Lemmer, til at faa Ovelse i den almindelige kvindelige Husgjerning, — et Forhold, som Direktionen ikke kunde anse ønskeligt." (Beretningen for 1863).

Til Huslivet her paa Lægdsgaarden kan ogsaa regnes Indflydelsen af Direktionens jevnlige Besøg, dels samlet ved de maanedlige Møder, dels enkeltvis i Ugerne. Hertil kommer endnu tidt og jevnt Besøg af Fremmede, tilbøjs langveis fra, som ønske at gjøre sig nærmere bekendte med Anlægget.

F. Regnskabet.

Renter og Afdrag af Anlægskapitalen og andre faste Udgifter (hvori formentlig er medregnet Lønningerne og Kostgodtgjørelse til Forstander og Husmoder samt Honorar til Lægen) omhandles sandsynligvis i Budgettet for selve de tre Fattigdistrikter, som eie Lægdsgaarden (se Planen § 2). Til Oplysning om de øvrige Udgifter anføres eksempelvis følgende Extract af Regnskabet for 1865, da Anstalten var belagt i 13,742 Dage med ialt (ikke samtidigt) 93 Lemmer:

Til Inventariet m. m.	126	Spd. 1	1/2	10	8.
= Husholdningen, Renlighed etc. . .	664	—	„	= 20 =	
= Gaardsdriften, med Undtagelse af					
Dræneringsudgifterne, der gaa paa					
de faste Udgifter	32	—	2	= 17 =	
= Arbeidsmaterialier	9	—	4	= 9 =	
= Bedligeholdelse, deri indbefattet Byg-					
ningens fulde Paneling og dens Ma-					
ling	47	—	4	= 15 =	
= Overarbeidspenge	19	—	4	= 3 =	
Forstjellige Udgifter	18	—	1	= 6 =	
	916	Spd. 4	1/2	8	8.

„Med Hensyn til Nyttten af et Fattigarbeidshus er her formentlig kun een Mening, og har disse Aars Erfaring stadfæstet de Forhaabninger, man nærede til samme. Et af dens Goder maa ansees at være, at Fattigbestyrelsen er sat istand til at bedømme, hvo der virkelig er trængende, og man fik derfor i Begyndelsen se, hvad man mindst skulde have ventet, at Personer, som i mange Aar havde tæret paa Fattigkassen, have kunnet bjerge sig uden dens Hjælp. Vistnok have Mange, som ved Anstaltens Drettelse gik ud af Fattigforsørgelsen, maattet faa Understøttelse igjen senere, men denne er da bleven meget mindre end før, naar de ikke have villet modtage Plads der, og desuden er der flere af de forhen fast Understøttede, som siden Anstaltens Drettelse have viist, at de have kunnet bjerge sig uden Fattigvæsnets Mellemkomst. Det er derfor en almindelig Mening inden Fattigbestyrelsen, at man ikke kan skjønne, hvorledes man forhen har kunnet hjælpe sig uden en saadan Anstalt, eller hvorledes man nu kunde være den foruden. Anstalten kan vistnok ikke siges at være billig, især naar man, som her var Tilfældet, skal forrente ikke alene den hele Kjøbesum for Eiendommen, men ogsaa det ikke Ubetydelige, som medgik til at etablere sig og sætte Anstalten igang. Dog har Fattigkommissionen den Tilfredsstillelse, at man her kan, forsaavidt de Fattige inden Sognets egne Grændser angaar, være Herre over Fattigkassens Udgifter, og holde dem in statu quo, medens der allevegnefra høres om, at Fattigvæsnets Udgifter stadigen stige Aar om andet. Ved Husets Drettelse bleve Lægderne (43 i Tallet) inddragne her i Sognet, og har man saaledes været fri for denne ulige og, for Fattigvæsnets nuværende Udvikling, forældede Fattigbyrde. Hvorledes man skulde have alle disse Lægd besatte og paa samme Tid have fuld Nytte af et Fattigarbeidshus, indsees ikke letteligen.“

Maatte nu det Bærf, som er begyndt saa smukt, fremdeles gaa fremad under Herrens Belsignelse! Kan holde

sin Haand over det Hus, som blev indrettet til en Arbeidsomhedens og Fredens og Hvilens Bolig for nogle af disse Mange, som maa savne det egne Hjem's særegne Hygge og Glæde; han opholde dem, som ere satte til at være Husfader og Husmoder her, og dem, som have at udføre Tilfynsmændenes Tjeneste — opholde dem i Kjærligheden og i Haabet, saa de ikke gaa trætte, men gjøre Gjerningen med altid fornyet Glæde; og dersom det hører med til Herrens faderlige Hensigt, at dette Hus formedelsk et godt Exempel skal lede til, at der paa flere Steder i vort kjære Fædreland bliver gjort lignende Forsøg, saa ledsage han ogsaa disse med sin Velsignelse! — Der er det Særegne ved Forsørgelsen i et Fattighjem af dette Slags, at der maa være f. Ex. en vis afmaalt Nøiagtighed i Bespisningen, en vis Strængthed i Husordenen, kort, i alt Udvortes en vis overlagt og vedtagen Fasthed i Behandlingen, paa det at Fattige ikke skulle være fornære til at ty til den offentlige Hjælp og lægge sig Bygden til Byrde. Men derfor gjælder det dobbelt at nedbede over et saadant Hus den Velsignelse fra oven, som i selv det lykkeligste Hjem jo er den egentlige Lykke, og som visse ogsaa kan give Lægsagaardens Beboere „frydefulde Dage.“

I n d h o l d.

1. Forord. Anledningen og Hensigten	3.
2. Om Fattigvæsnets Vægt	11.
3. Forandring i Schemaet	23.
4. Lægdsforsørgelse. Beskrivelse. Spørgsmaal	26.
5. Sædeligheds = Tilstanden og Fattigkommissionerne. Raad. Spørgsmaal	41.
6. Lægdsgaarden i Strinden	52.

Af **Cand. E. Sundt** er før udgivet:

Beretning om Fantefolket i Norge. Bidrag til Kundskab om de laveste Samsundsforhold, med Ordfor- tegnelse til det norske og svenske Fantesprog. 2det Dplag 1852	à 48 Skill.
Fortsat Beretning om Fantefolket 1859	à 40 —
Anden Aarsberetning om Do. 1862	à 30 —
Tredie Aarsberetning om Do. 1863	à 12 —
Fjerde Aarsberetning om Do. 1865	à 24 —
Om Sædeligheds-Tilstanden i Norge 1857	à 60 —
Fortsatte Bidrag angaaende Sæde- ligheds-Tilstanden i Norge 1864	à 48 —
Tredie Beretning om Sædeligheds- Tilstanden i Norge 1866	à 36 —
Om Udrueligheds-Tilstanden 1859	à 60 —

som faaes hos

J. Chr. Abelsfæd.